

ISSN 2413-9971

НАУКОВИЙ ВІСНИК

СЕРІЯ

МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ ТА СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО

2` 2015

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
УЖГОРОДСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ**

Серія
**МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ
ТА СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО**
Випуск 2

Ужгород-2015

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Палінчак Микола Михайлович – декан факультету міжнародних відносин Ужгородського національного університету, доктор політологічних наук, професор

Заст. гол. редактора:

Приходько Володимир Панасович – завідувач кафедри міжнародних економічних відносин Ужгородського національного університету, доктор економічних наук, професор

Химинець Василь Васильович – професор кафедри міжнародних економічних відносин Ужгородського національного університету, доктор економічних наук, професор

Відповідальний секретар:

Дроздовський Ярослав Петрович – доцент кафедри міжнародних економічних відносин Ужгородського національного університету, кандидат економічних наук

Члени редколегії:

Ярема Василь Іванович – завідувач кафедри господарського права Ужгородського національного університету, доктор економічних наук, професор

Мікловда Василь Петрович – завідувач кафедри економіки підприємства Ужгородського національного університету, доктор економічних наук, професор, член-кореспондент Національної академії наук України

Філіпенко Антон Сергійович – доктор економічних наук, професор кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин Інституту міжнародних відносин КНУ ім. Тараса Шевченка, доктор економічних наук, заслужений професор КНУ ім. Тараса Шевченка, академік АН ВШ України

Газуда Михайло Васильович – професор кафедри економіки підприємства Ужгородського національного університету, доктор економічних наук, професор

Луцишин Зоряна Орестівна – професор кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин Інституту міжнародних відносин КНУ ім. Тараса Шевченка, доктор економічних наук, професор

Старостіна Алла Олексіївна – завідувач кафедри міжнародної економіки економічного факультету КНУ ім. Тараса Шевченка, доктор економічних наук, професор

Слава Світлана Степанівна – професор кафедри економіки підприємства Ужгородського національного університету, кандидат економічних наук, доцент

Ерфан Єва Алоїсівна – доцент кафедри міжнародних економічних відносин Ужгородського національного університету, кандидат економічних наук

Кушнір Наталія Олексіївна – доцент кафедри міжнародних економічних відносин Ужгородського національного університету, кандидат економічних наук

Шинкар Віктор Андрійович – доцент кафедри міжнародних економічних відносин Ужгородського національного університету, кандидат економічних наук

Король Марина Михайлівна – доцент кафедри міжнародних економічних відносин Ужгородського національного університету, кандидат економічних наук

Рошко Світлана Михайлівна – доцент кафедри міжнародних економічних відносин Ужгородського національного університету, кандидат філологічних наук

Andrzej Krynski – доктор габілітований, професор, ректор Полонійського університету (Республіка Польща)

Ioan Horga – доктор історичних наук, професор Університету Орадеа (Румунія)

Eudmila Lipková – доктор економічних наук, професор Братиславського економічного університету (Словаччина)

Бурунова Олена – доктор економічних наук, професор Полонійського університету (Республіка Польща)

**Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет», протокол № 6 від 18 червня 2015 р.**

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія KB № 21015-10815P,
видане Державною реєстраційною службою України 29.09.2014 р.

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

УДК 338.124.4:336.74

Зайдман Г.Б.,

аспірант,

*Одесский национальный университет
имени И.И. Мечникова*

Якубовский С.А.,

*доктор экономических наук, профессор,
Одесский национальный университет
имени И.И. Мечникова*

ПРИЧИНЫ ДОЛГОВОГО КРИЗИСА В СТРАНАХ ЕС: УРОКИ ДЛЯ УКРАИНЫ

REASONS OF DEBT CRISIS IN EU: LESSONS FOR UKRAINE

В статье освещены особенности протекания долгового кризиса в Евросоюзе и определены уроки европейского кризиса для Украины. Осуществлена классификация стран Евросоюза по типам финансирования и уровням устойчивости финансовых систем, выявлены критерии классификации, проанализирована динамика макроэкономической ситуации в странах ЕС в кризисный период. Дана характеристика причинам тяжелого протекания долгового кризиса, описаны вероятные выходы из сложившейся ситуации.

Ключевые слова: долговой кризис, Евросоюз, Понци-финансирование, Критерии конвергенции, устойчивость финансовой системы, макроэкономическое регулирование.

У статті висвітлено особливості протікання боргової кризи в ЄС та визначено досвід європейської кризи для України. Здійснено класифікацію країн ЄС за типами фінансування та рівнями стійкості фінансових систем, виявлено критерії класифікації, проаналізовано динаміку макроекономічної ситуації в країнах ЄС у кризовий період. Дано характеристику причинам важкого характеру плинності боргової кризи, розкриті ймовірні виходи із ситуації, що склалася.

Ключові слова: боргова криза, Євросоюз, Понці-фінансування, Критерії конвергенції, стійкість фінансової системи, макроекономічне регулювання.

Peculiarities of flow of debt crisis in European Union are taken up in this article and experience of European crisis for Ukraine is defined. The EU countries classification regarding funding type and levels of financial stability is implemented; classification criteria are revealed; macroeconomic dynamics in EU countries during crisis period is analyzed. Characteristics of complexity of current debt crisis is given; probable solutions are disclosed.

Keywords: debt crisis, European Union, Ponzi-financing, Euro convergence criteria, stability of financial system, macroeconomic regulation.

Проблема долгового кризиса, неоднократно замедлявшая экономический рост во многих странах, существенно обострилась в последние годы. От затруднений, связанных с избыточным государственным и внешним долгом, на современном этапе разви-

тия страдают страны-представители разных регионов, в том числе и члены Европейского Союза. Однако неправильно полностью обобщать осложнения, с которыми столкнулись страны ЕС, ввиду очевидных различий в предпосылках кризисных явлений, характере их протекания и перспективах выхода из них.

Исследованиями текущего долгового кризиса в Европе занимаются ученые и эксперты из разных стран. Наиболее актуальны среди современных – следующие. К. Перес и Т. Хирано выявили зависимость между экономическим положением и степенью использования и популярности финансовых инноваций [1]. Экономист Д. Титаренко в рамках анализа текущей ситуации в ЕС уделяет большое внимание соотношению банковских активов к ВВП как фактору устойчивости национальной экономики [2]. Аналитики И. Григорьев и Ф. Чапковский [3] считают, что дестабилизирующим фактором экономики ЕС является тотальное пограние Пакта стабильности и роста, который был призван держать ситуацию под жестким финансовым контролем, но не имеет реальной силы. Нерешенной на данном этапе остается проблема не только истинных причин европейского долгового кризиса, но и вариантов выхода из сложившейся ситуации, решения долговых проблем путем дальнейшего и более глубоко сплочения стран ЕС, либо пересмотр принципов функционирования союза.

Цель статьи. Главной целью данной работы является детальный анализ динамики макроэкономической ситуации в каждой из 28 стран Европейского Союза для выявления истинных корней долговых трудностей, испытываемых странами; группировка стран ввиду того, что не все 28 стран столкнулись с проблемами схожей силы; характеристика главных черт каждой группы; прогноз сценариев развития ситуации, а также обозначение уроков, которые несет в себе текущий европейский кризис для украинской экономики в частности.

Согласно выводам Х. Мински, рыночная экономика, располагая развитыми финансовыми институтами, способна порождать различные способы поведения инвесторов.

Доминирование одного из них в тот или иной момент времени объясняется институциональными отношениями, структурой финансовых связей и историческими особенностями экономики. Х. Мински выделил три формы инвестиционного поведения: хеджевое (обеспеченное), спекулятивное и Понци-финансирование. Классификация была сделана на основе соотношения денежных поступлений от нормальных операций и платежных обязательств, обусловленных наличием долга. Хеджевое инвестирование подразумевает, что ожидаемый валовой доход инвестора должен превышать денежные поступления от погашения задолженности в любой период времени в будущем. Спекулятивное финансирование имеет место тогда, когда в течение некоторого времени долговые обязательства превышают ожидаемую величину валового дохода. Понци-финансирование отличается тем, что для некоторых, если не для всех краткосрочных периодов, налично-денежные обязательства по выплате процентов не покрываются доходами, полученными в результате ожидаемого превышения поступлений над текущими издержками на оплату рабочей силы и материалов.

Нужно учитывать, что рост процентных ставок неизбежно трансформирует спекулятивное финансирование в Понци-финансирование. Все это увеличивает экономическую нестабильность и создает практически неотвратимую угрозу массовых банкротств, вызванных невозможностью погашения долгов, и экономического кризиса. Дело в том, что рано или поздно фирмы, применяющие Понци-финансирование, окажутся не в состоянии получить новые кредиты для погашения прежних долговых обязательств либо из-за падения степени уверенности банкиров, либо из-за общей нехватки финансовых ресурсов (денег и их заменителей) в экономике.

Главная суть концепции, разработанной Х. Мински, состоит в том, что «рыночная экономика порождает финансовую структуру, которая подвержена финансовым кризисам». Кредитная система в процессе ее развития становится мощным дестабилизирующим фактором экономики. Она развивается как

финансовая пирамида, то есть учреждение, которое может выплачивать старые кредиты, только постоянно привлекая все новых кредиторов. Чтобы такое учреждение могло функционировать сколько-нибудь долгое время, его долг тоже должен экспоненциально расти. Этот тип заемщиков начинает закономерно доминировать в процессе стабильного развития экономики, но, в конце концов, оказывается неплатежеспособным, и тогда возникает «момент Мински» – крах экономической системы [4].

Путем осуществления экстраполяции теории Мински на страны ЕС, можно выделить три группы стран Евросоюза по типу финансирования. К странам с хеджевым (обеспеченным) финансированием стоит отнести Австрию, Германию, Нидерланды, Финляндию, Эстонию, Данию, Чехию и Болгарию. В группу стран со спекулятивным финансированием входят Бельгия, Люксембург, Словакия, Словения, Франция, Великобритания, Польша, Швеция, Венгрия и Хорватия. Понци-финансирование на данном этапе

Таблица 1

Основные макроэкономические показатели стран ЕС

Страна	Госдолг в % к ВВП, I кв. 20Страна	Госдолг в % к ВВП, I кв. 2013 г.	Внешний долг в % к ВВП, III кв. 2012 г.	Бюджетный дефицит в процентах к ВВП, 2012 г.	Счет текущих операций в % к ВВП, 2012 г.	Доходность гос. облигаций в %, нач. 2013 г.
Австрия	73,4	160,7	2,5	1,7	1,47	
Бельгия	99,6	238,1	3,9	1,5	1,96	
Болгария	18,5	36,3	0,8	-0,7	3,16	
Великобритания	90,7	443,1	6,3	-3,7	1,66	
Венгрия	79,2	148	1,9	2,3	5,44	
Германия	81,9	121,4	-0,2	6,3	1,21	
Греция	156,9	130,2	10	-7,7	11,13	
Дания	45,8	240,8	4	4,8	1,34	
Ирландия	117,6	310,1	7,6	2,1	3,57	
Испания	84,2	212,5	10,6	-1,9	4,11	
Италия	127	127,4	3	-0,7	3,94	
Кипр	85,8	145,2	6,3	-6	7	
Латвия	40,7	117,9	1,2	-2,5	3,3	
Литва	40,7	68,4	3,2	-0,9	3,9	
Люксембург	20,8	n.a.	0,8	6,3	2,14	
Мальта	72,1	203,1	3,3	1,5	4,21	
Нидерланды	71,2	136	4,1	8,3	1,59	
Польша	55,6	78,5	3,9	-3,6	3,28	
Португалия	123,6	249	6,4	-3	5,68	
Румыния	37,8	114	2,9	-3,8	5,28	
Словакия	52,1	79,6	4,3	0,0	2,55	
Словения	54,1	127,7	4	1,9	5,95	
Финляндия	53	187,1	1,9	-0,7	1,38	
Франция	90,2	163,8	4,8	-1,9	1,71	
Хорватия	66,1	102,1	4,6	-0,5	5,32	
Чехия	45,8	79,7	4,4	-2,9	1,61	
Швеция	38,2	238,1	0,5	7,2	1,61	
Эстония	10,1	140,8	0,3	-2,7	n.a.	

Источник: рассчитано авторами на основе данных[5-6]

наблюдается в Греции, Кипре, Ирландии, Испании, Италии, Мальте и Португалии.

Для данной классификации были использованы макроэкономические показатели стран Евросоюза: отношение госдолга и внешнего долга к ВВП, отношение бюджетного дефицита к ВВП, отношение счета текущих операций к ВВП, доходность государственных облигаций, а также Критерии Конвергенции.

Стоит отметить, что тот факт, что в группу стран, живущих по непрочному принципу Понци-финансирования, помещены сугубо страны-представительницы еврозоны, свидетельствует о многом. В частности о неоптимальности еврозоны как валютного объединения. Десять стран, не входящих в зону евро, невзирая на свои достаточно серьезные макроэкономические трудности, обусловленные во многом тяжестью протекания долгового кризиса, были определены либо к странам со спекулятивным финансированием, либо к странам с обеспеченным финансированием.

В группу последних, долги которых наиболее надежны и небеспочвенны, вошли Дания, Чехия, Болгария. Из группы со спекулятивным финансированием в группу стран, представляющих хеджевое финансирование, «прыгнула» Австрия, которая в течение 2012 г. существенно изменила ситуацию в своей экономике, погасила необходимый объем долгов, развила экспортоориентированные отрасли, что нашло свое отображение в графах таблиц, раскрывающих доходность государственных облигаций, уровень бюджетного дефицита, а также соотношение счета текущих операций к ВВП.

Некоторых изменений претерпела макроэкономическая ситуация в Германии и Франции. Показатели жизнедеятельности немецкой экономики ухудшились, французской – улучшились, что, однако, не может послужить причиной перехода стран в другие группы по типу финансирования по причине того, что характер данных изменений не настолько значителен, хотя и ощутим. По-прежнему Понци-финансирование наблюдается на Мальте, однако мальтийская экономика за минувший год успешнее других «коллег» по группе боролась с

экономическим упадком и несколько преуспела в этом. Дальнейшие успехи в этом направлении смогут помочь Мальте перебраться в более безопасную группу стран по типу финансирования. А Люксембург, значительно ухудшив свое положение за 2012 г., попал в группу стран, где наблюдается спекулятивное финансирование. Это подтверждается и тем, что активы банков Люксембурга превышают объем экономики страны в 22 раза, в то время как макроэкономические показатели за период 2010-2011 гг. свидетельствовали об относительной стабильности и могли быть гарантией отнесения страны в группу стран, где наблюдается хеджевое финансирование.

Одно из возможных объяснений сложившейся ситуации, состоящей в несоблюдении многими странами еврозоны Маастрихтских критериев, заключается в том, что в отношении стран-нарушителей не применяются штрафные санкции. Отсутствие эффективного механизма принуждения к исполнению условий Пакта Стабильности и Роста привело к усугублению кризиса Европейского валютного союза. Тем не менее, важность соблюдения критериев слияния высока и объясняется тем, что еврозона изначально не являлась оптимальной валютной зоной.

В еврозоне наблюдалось расхождение в динамике по ряду макроэкономических показателей между более развитой её частью (Германия, Франция, Австрия) и, так называемой, «периферией» (Греция, Португалия, Испания, Ирландия). В последней группе зарплата росла более высоким темпом, а особенности рынка труда не создавали для такого роста зарплат каких-либо препятствий (в Германии аппетиты профсоюзов были не столь велики как в странах периферии). При этом в некоторых странах периферии увеличивались дефициты бюджетов, быстро рос государственный долг (Греция, Португалия), что было дополнительной причиной инфляционного давления. В результате стало наблюдаться расхождение в темпах инфляции между «ядром» и «периферией». Так средние годовые темпы инфляции за 1999-2007 годы составили 1,8% в Германии, 3,3% в Испании, 3,5% в Греции. И здесь единство валюты и, в том числе, отсутствие валютных рисков сыграло «злую шутку» с

еврозоной, сформировав два различных типа поведения экономических агентов в странах «ядра» и «периферии». Номинальные процентные ставки (в том числе суверенных облигаций) оказались очень близкими в этих группах стран. При средних за 1999-2007 гг. номинальных доходностях пятилетних облигаций Германии в 3,8%, Испании в 3,9% и Греции в 4,4%, но различных темпах инфляции, получалась различная реальная доходность в евро. В результате, различия в реальных ставках в единой валюте стимулировали сбережения резидентов в Германии (по реальной ставке 2% в евро) и накопление долгов резидентами периферийных стран (реальная ставка 0,6% в Испании и 0,9% в Греции). Приток капитала в периферию еще сильнее разгонял совокупный спрос и инфляцию. Получился замкнутый круг «инвестиционный (потребительский) бум – инфляция – приток капитала – инвестиционный (потребительский) бум» [7].

Решение проблемы долговых кризисов требует как оперативного вмешательства, так и более сложных структурных изменений. По мнению эксперта Полоскиной, создание нового стабилизационного фонда, так называемого Европейского механизма стабильности, позволит осуществить краткосрочную поддержку проблемных стран. Однако в отсутствие реформ как на национальном, так и на наднациональном уровне, данная мера может не принести ожидаемых результатов в долгосрочной перспективе. Налогово-бюджетное соглашение является лишь первым шагом к решению проблемы европейских долговых кризисов. Само по себе ужесточение бюджетной дисциплины не снимает с повестки дня вопрос о «неоптимальности» еврозоны, скорее оно возвращает Европу к вопросу обеспечения стабильности в отсутствии данной оптимальности. При этом возможны два варианта развития событий. В рамках первого сценария страны-члены ЕС ограничатся налогово-бюджетным соглашением, что приведет к стабилизации экономической ситуации, однако без уверенности в долгосрочном ее сохранении. Согласно второму сценарию, за ужесточением бюджетной дисциплины последует фискальная интеграция, что приблизит еврозону к оптимальности.

Решению европейских проблем будет способствовать централизация фискальной политики в ЕС. Необходимо создание единого Европейского министерства финансов, которое будет определять бюджетные параметры стран. Большая интеграция стран-членов союза является не выходом из долгового кризиса, а причиной нынешних финансовых проблем ЕС. Осуществляемые в странах, страдающих от долгового кризиса, реформы – это лишь необходимая, но вовсе не достаточная составляющая успешного его преодоления. Источник полного восстановления проблемных стран находится в руках наднациональных европейских органов управления, которые должны найти решение ставшего уже действительно системным кризиса [8].

По мнению И. Потаповой [9], способность периферийных членов союза преодолеть долговой кризис зависит от Германии в большей степени, чем от любой другой экономики ЕС. В той же мере процветание Германии неразрывно связано с ЕС: более 38% немецкого экспорта приходится на партнеров по еврозоне и почти 58% – на 27 стран – участниц Европейского союза. В последние 1,5 года экономический рост Германии создавал дополнительный стимул для развития ее партнеров, но в последние месяцы этот рост значительно замедлился.

Уроки первой волны кризиса – необходимость «жить по средствам» и провести структурные реформы в ЕС – уже усвоены. В будущем Евросоюзу необходимо пересмотреть итоги достигнутого уровня развития интеграционных процессов, сделав дальнейшие шаги на пути к единой бюджетно-финансовой политике.

Кризисное состояние экономики ЕС будет продолжаться достаточно длительный период и приведет к серьезным последствиям для мировой экономики. По всей вероятности, в 2012 г. Европа прошла низшую точку своего развития. В дальнейшем «старые» члены ЕС могут оказаться в состоянии рецессии; его «новые члены» потеряют высокие темпы роста, что в перспективе может обострить региональные проблемы (в частности, проблему выравнивания уровня социально-экономического развития) [9].

Как видно из распределения стран по типу финансирования, финансовые системы каждой группы стран обладают схожими характеристиками. Финансовые системы той группы стран, где наблюдается обеспеченное финансирование, характеризуются высоким уровнем устойчивости к внешним потрясениям. Высокая устойчивость финансовых систем включает в себя такие их особенности, которые позволяют им демонстрировать схожие макроэкономические показатели как в период роста экономики, так и во время кризисных явлений. Колебания по таким показателям, как отношение госдолга к ВВП, внешнего долга к ВВП, бюджетного дефицита к ВВП не превышают 20%.

Финансовые системы стран, в которых наблюдается спекулятивное финансирование, уместно классифицировать как среднеустойчивые. В период кризиса экономика таких стран испытывает ощутимые проблемы, основные макроэкономические претерпевают значительных изменений (отношения государственного и внешнего долга к ВВП усугубляется, относительно предкризисного года – до 50%; показатель отношения бюджетного дефицита к ВВП – до трехкратного увеличения), однако это не требует основательных структурных перестроек и переориентаций в экономике.

Наименее устойчивы финансовые системы стран, в которых наблюдается Понци-финансирование. Такие финансовые системы определяются низкой устойчивостью к внешним потрясениям. Сами внешние потрясения зачастую провоцируют усугубление экономических дисбалансов и ситуаций нестабильности внутри национальной экономической системы, что приводит к необходимости внедрения в жизнь политики жесткой экономии, бюджетных ограничений, а иногда и более кардинальных шагов, таких как выход из интеграционного объединения, применения активных валютных интервенций, девальвации национальной денежной единицы. Колебания базовых макроэкономических индикаторов превышают 50% за год. Для таких стран характерно более чем двукратное превышение реального соотношения государствен-

ного долга к ВВП либо внешнего долга к ВВП над рекомендованными показателями, обозначенными Критериями конвергенции. Низкоустойчивые финансовые системы являются критической точкой экономического развития страны, для выхода из которой требуется, как показывает практика, жесткое государственное вмешательство.

Возвращаясь к тезису о неоптимальности еврозоны как валютного объединения, отметим, что в распоряжении стран, оказавшихся в группе Понци-финансирования, есть не так много вариантов для выхода из сложившейся ситуации. Наиболее резким и болезненным шагом видится выход стран из валютного союза, что повлечет за собой цепь негативных последствий как для покинувшей еврозону страны, так и для самого объединения. Руководители стран зоны евро предпримут все возможные меры, чтобы обезопасить валютный союз от ярлыка разваливающегося и бесперспективного объединения. Покинувшую зону евро страну ожидают монетарные трудности, в том числе и резкая девальвация валюты.

По мнению И. Григорьева и Ф. Чапковского [3], оптимальным валютное пространство делают две вещи: свобода передвижения рабочей силы и общий бюджет или как минимум строго соблюдаемые всеми единые бюджетные правила. С обоими этими факторами у Европы возникли проблемы. Недостаток мобильности рабочей силы тянет вниз даже здоровые экономики вроде испанской. Бюджетную дисциплину в Европе соблюдают тоже не очень хорошо. Создатели евро отдавали себе отчет в потенциальной угрозе несоблюдения предписанных норм. Поэтому в 1997 г. был создан Пакт стабильности и роста – свод строгих правил бюджетной дисциплины, не позволяющий правительствам предаться соблазну «дешевых денег». Но уже в начале функционирования валютного союза Германия, настоявшая на принятии Пакта, первой же его нарушила в 2002 г. Позднее аналогичное было замечено за Португалией, а год спустя к ним присоединились Франция и Италия. Никакая из стран не была подвергнута штрафам. После этого никаких стимулов соблюдать пакт у остальных правительств не было, и он ока-

зался, как говорили специалисты по проблемам Евросоюза, собакой, которая так и не залаяла.

Соответственно, на данном этапе развития в ЕС наблюдается ситуация, характеризующаяся конфликтом между антикризисным регулированием и мерами стимулирования экономики. Введение режима резкой экономии базируется на «эффекте домино», который заключается в вероятности обрушения финансовых рынков одних стран группировки под воздействием кризисных явлений на финансовых и иных рынках других стран. На фоне растущих объемов ликвидности в экономике сохраняется позитивная динамика на фондовых рынках, однако ситуацию сложно назвать стабильной, поскольку наличествует прямая зависимость финансовых систем от регуляторов, пытающихся поддерживать реальный сектор экономики.

Все вышеизложенное свидетельствует о том, что фиксированный валютный курс является одним из главных источников ухудшения состояния европейских экономик. Правительствам выгодно было бы осуществить девальвацию валюты, однако девальвировать евро им не под силу. Поэтому правительства большинства стран вынуждены накапливать большой объем долга, растущего экспоненциально. Данная ситуация лишь усугубляет сложившееся в странах функционирование по принципам Понци-финансирования. В аналогичном положении находится и Украина.

Принимая во внимание лишь отношение государственного долга к ВВП, следует отметить, что Украина пребывает наравне со странами еврозоны, которые были отнесены к странам, где наблюдается хеджевое (обеспеченное) финансирование: Австрия, Словения, Финляндия, а также наравне со странами, не представляющими еврозону:

Дания, Чехия, Болгария. Однако при этом необходимо учитывать показатель внешнего долга, который в Украине в 2012 г. составил 165,2% от ВВП. В Украине привлечение дешевых иностранных кредитных ресурсов, из-за высокой стоимости ресурсов в национальной валюте, стало одной из главных причин значительного ухудшения международной конкурентоспособности национальных производителей и существенного роста внешнего долга. Приток дешевых внешних ресурсов, с одной стороны, стимулировал внутренний спрос и, соответственно, экономический рост и покупательную способность населения, с другой – дальнейшее ухудшение структуры баланса по текущим операциям и увеличение внешнего долга [10]. Такое соотношение внешнего долга и ВВП вкпе с жесткой денежно-кредитной политикой позволяют отнести Украину в группу финансовых систем с наиболее низкой устойчивостью – в группу стран, где наблюдается Понци-финансирование.

Опыт стран ЕС показывает, что отказ от фиксированного валютного курса, ныне применяемого на Украине, положительно скажется на экономике страны в целом. Снижение инфляционных ожиданий, осязаемое замедление инфляционных процессов, установление механизма плавающего валютного курса избавит украинского регулятора от необходимости постоянного наводнения экономики национальной валютой, а, следовательно, положительно повлияет на переориентацию валютной политики страны, уменьшение долларизации экономики. Что, в свою очередь, позитивно повлияет как на конкурентную позицию страны на мировой арене, так и на уровень доходов граждан и их реальную покупательную способность.

Список литературы:

1. Стрелец И. Роль финансовых инноваций в распространении экономической нестабильности. / И. Стрелец, М. Столбов // Мировая экономика и международные отношения. – 2011. – № 6. – С. 56–64.
2. Титаренко Д. Кипр : проблемы и возможные решения / Д. Титаренко // Delfi бизнес. – 2013. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.delfi.lv/biznes/bizopinion/denis-titarenko-kipr-problemy-i-vozmozhnye-resheniya.d?id=43221550&page=2>
3. Григорьев И. Еврозона пошатнулась. / И. Григорьев, Ф. Чапковский // Русский репортер. – 2011. – № 38(216). – [Электронное издание]. – Режим доступа : <http://rusrep.ru/article/2011/09/26/euro/>

4. Турчанов А. Проблема стабильного развития и перспективы глобальных катастроф / А. Турчанов // *Общественные науки и современность*. – 2010. – №1. – С. 159–160.
5. Eurostat. – 2010-2013. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>
6. Trading Economics. – 2008-2013. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.tradingeconomics.com/>
7. Перспективы развития ситуации в еврозоне и последствия для России. – М : Сбербанк. Центр макроэкономических исследований. – Май 2012. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.sberbank.ru/common/img/uploaded//analytics/2012/nn_dant_23.pdf
8. Бардина К. Европейский долговой кризис: причины, последствия и варианты решений. / К. Бардина // *Финам*. – 25.11.2011. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.finam.ru/analysis/forecasts01273/default.asp>
9. Потапова И. Долговой кризис в ЕС. / И. Потапова // *Международные финансы*. – 2012. – № 1(20). – С. 17–41.
10. Якубовский С. Финансовая устойчивость страны как фактор благосостояния населения. / С. Якубовский. // *Благосостояние наций в условиях глобальной нестабильности*. – 2012. – Часть 1. – С. 97–99.

УДК 339.7.012

Ломачинська І.А.,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри економічної теорії та історії економічної думки,
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова
Гришук А.С.,
студент,
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

ФІНАНСОВІ СИСТЕМИ КРАЇН ПІВДЕННО-СХІДНОЇ ТА СХІДНОЇ АЗІЇ: ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ

FINANCIAL SYSTEMS OF COUNTRIES IN SOUTH AND SOUTHEAST ASIA: FEATURES OF MODERN DEVELOPMENT

Досліджено закономірності розвитку національних фінансових систем регіону Східної та Південно-Східної Азії. На основі розрахунку та оцінки основних показників фінансового розвитку країн АСЕАН-5 виявлено особливості формування моделі фінансових систем азійських країн.

Ключові слова: національні фінансові системи, Південно-Східна та Східна Азія, АСЕАН-5.

Исследованы экономические особенности развития национальных финансовых систем региона Восточной и Юго-Восточной Азии. На основании расчета и оценки основных показателей финансового развития стран АСЕАН-5 обнаружены особенности формирования модели финансовых систем азиатских стран.

Ключевые слова: национальные финансовые системы, Восточная и Юго-Восточная Азия, АСЕАН-5.

This article analyses economic features of the national financial systems in East and Southeast Asia. Features of forming a financial model in Asian countries were found based on the calculation and the evaluation of the main financial development indicators in ASEAN-5.

Keywords: national financial systems, East and Southeast Asia, ASEAN-5.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку світового господарства характеризується випереджаючим розвитком міжнародних фінансових ринків у порівнянні зі зростанням світового ВВП, світового виробництва і торгівлі. В результаті збільшується міра взаємодії національних економік зі світовою економікою у фінансовій сфері, особливо за допомогою міжнародного руху капіталу. Оскільки національні фінансові системи розвинених країн і країн, що розвиваються, перебувають під впливом глобалізації, вони можуть виступати не лише механізмом залучення іноземного капі-

талу, отримання доступу до міжнародних фінансових центрів, а й одночасно засобом передачі фінансової нестабільності. Однак останнє не означає відмову від участі в міжнародному поділі праці. Річ у тім, що економічне зростання в епоху глобалізації припускає наявність двох умов: інтеграція країни у світовий економічний простір і гарантування безпеки функціонування економічної системи країни. При цьому одна з провідних ролей в реалізації цих умов відводиться саме розвиненій фінансовій системі.

Південно-Східна та Східна Азія (ПССА) у сучасних умовах є центром країн-лідерів

світового економічного розвитку. В той же час, це регіон, який об'єднує країни з різними фінансовими системами. Не дивлячись на це, країни регіону прагнуть знайти взаємні вигоди завдяки тіснішій співпраці, зокрема у рамках АСЕАН. Світова фінансово-економічна криза мала в цілому негативні наслідки для національних фінансових систем країн ПССА. В той же час деяким з них вдалося забезпечити стійке економічне зростання, у тому числі завдяки особливостям функціонування фінансових систем. У контексті цього актуальним є дослідження національних фінансових систем азіатських країн, як з точки зору позитивного досвіду для світової економіки, так і перспектив їх розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвитку фінансових систем країн Південно-Східної та Східної Азії присвячені дослідження міжнародних фінансових організацій, зокрема, МВФ, Світового банку, Азіатського банку розвитку. Увагу приділено їм науковцями, зокрема П. І. Дьячкиною, М. Є. Тригубенко, Т. Shimada, Т. Yang, A. Demirguc-Kunt, R. Levine.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Однак, враховуючи місце цих країн в системі світового господарства та зростаючу роль регіону в міжнародних валютно-кредитних відносинах, питання розвитку національних фінансових систем країн ПССА є актуальним і потребує подальшого дослідження.

Метою статті є аналіз передумов, закономірностей формування моделі розвитку національних фінансових систем країн Азії (на прикладі АСЕАН-5) та визначення характерних ознак, які обумовлюють соціально-економічний розвиток регіону.

Виклад основного матеріалу. На протязі тривалого часу країни ПССА демонстрували високі темпи економічного зростання. Це не могло не вплинути на розвиток їх національних фінансових систем, пріоритети фінансової політики держави, орієнтованої на стимулювання експорту.

На етапі становлення ринкових відносин країни регіону використовували японську модель фінансової системи, яка передбачає

приховані державні гарантії, політику фінансових обмежень, обмеження банкрутств, тісні зв'язки між фінансовими посередниками і крупними промисловими клієнтами, перевага банківського кредитування над іншими формами фінансування. Така модель фінансової системи є ефективною на етапі прискореного економічного зростання за умов стабільності зовнішнього середовища. Проте в умовах уповільнення темпів зростання і значного тиску фінансової глобалізації ця модель вимагає трансформації. Тому кожна з країн вимушена була шукати власні механізми підтримання високих темпів економічного зростання. Так, наприклад, Сінгапур для прискорення економічного зростання використовував механізми стимулювання інновацій.

На фінансовий розвиток країн, окрім того, значно вплинула Азіатська криза 1997-1998 рр., яка змінила пріоритети соціально-економічного розвитку, напрями державної економічної та фінансової політики. Не останню роль у фінансовій стабілізації відіграв МВФ, який надав фінансову підтримку вартістю 40 млрд. дол. США для стабілізації валют Південній Кореї, Таїланду, а також Індонезії. В цілому великі втрати азіатських країн внаслідок кризи обумовили необхідність у своєчасному визначенні джерел фінансової нестабільності та їх попередженні. В результаті, країни регіону зазнали значно менших втрат від світової фінансово-економічної кризи 2008 р., ніж інші країни світу з тим же рівнем економічного розвитку.

Проведемо аналіз розвитку національних фінансових систем країн АСЕАН-5 за основними показниками фінансового розвитку¹.

Важливим показником при дослідженні фінансового розвитку є співвідношення ліквідних зобов'язань до ВВП (Liquid Liabilities to GDP), який відображає об'єм фінансового посередництва по відношенню до розміру національної економіки. Він також часто використовується як загальний індикатор ступеню розвитку фінансового сектора. Даний показник, як правило, має тенденцію до збільшення напередодні кризи. Так, ліквідні зобов'язання Індонезії до ВВП з 1991 р. по 2011 р. коливалися, досягаючи максимального значення в 1999 р. (55%), але

¹ Розраховано авторами на основі [2]

потім вирівнювалися. У 1991р. показник становив 37%, а в 2011 р. 36%. Найбільше значення даного показника можна спостерігати в Сінгапурі, де він досягнув у 2011 р. 130% ВВП [3]. Це є результатом того, що фінансова лібералізація і глобалізація обумовили розмивання кордонів у фінансовій сфері, зробивши Сінгапур світовим фінансовим центром. Цим й пояснюється високий рівень фінансового посередництва, який навіть перевищує об'єм національної економіки. Таїланд і Малайзія також мають добре розвинений фінансовий сектор, що підтверджується показником, який становив у 2011 р. 121% і 130% відповідно.

Другим показником розвитку фінансового сектора виступає співвідношення банківських активів до ВВП (Banks Assets/GDP), який забезпечує вимір загального розміру банківського сектора. Розрахунок цього показника демонструє, що найбільший за розміром банківський сектор функціонує в Сінгапурі: банківські активи до ВВП склали 131% в 2011р. В Малайзії даний показник становить 120%, в Таїланді 114%. Значно відстають Філіппіни і Індонезія, де розмір банківського сектора менший – 45% та 30% відповідно.

Не менш вагомим показником є співвідношення банківських депозитів приватного сектору до ВВП (Claims of Deposit Money Banks on Private Sector/ GDP), який, окрім того, є загальним індикатором активності банківських установ у приватному секторі. Даний показник в Малайзії у 2011 р. становив 106,4% ВВП, у Сінгапурі – 104%, у Таїланді – 102%. Це свідчить про високий рівень участі банківського сектора в приватному секторі.

Небанківські інститути відіграють важливу роль у розвитку сучасних фінансових систем, коли існує потреба в управлінні ризиками за рахунок диверсифікації, мінімізації витрат фінансової діяльності, оптимізації обігу тимчасово вільних фінансових ресурсів. Саме тому важливим індикатором є співвідношення вимог небанківських установ до приватного сектору та ВВП (Claims of Other Financial Institutions on Private Sector/ GDP). Можна стверджувати, що страхові компанії, пайові фонди, спільні фонди, ощадні банки,

приватні пенсійні фонди, а також банки взаємного розвитку найвагомішу роль відіграють у Сінгапурі та Таїланді. В інших країнах їх роль незначна або зовсім поступається місцем банківським установам.

Таким чином, можна узагальнити, що домінуючим сектором фінансових систем досліджуваних країн є банківський. Хоча його частка в різних країнах різна – все ж таки саме він відіграє ключову роль в організації фінансових відносин.

Порівняльний аналіз країн АСЕАН-5 дозволяє стверджувати, що відмінністю їх фінансового розвитку є низька схильність до ризику, що обумовлено особливостями моделі їх економічного розвитку, соціально-культурним чинником, а також моделлю поведінки суб'єктів економічної системи, яка сформувалась під впливом кризи 1997-1998 рр. У результаті можна констатувати високий рівень заощаджень. Взагалі протягом десятиліття після Азіатської фінансової кризи спостерігалось зростання в рівнях заощаджень в більшості країн. Лідером за даним показником є КНР, яка разом з Японією накопичили значну частину заощаджень в регіоні. У Китаї рівень заощаджень збільшився до 69% в 2000-2007 рр. в порівнянні з 43% в 1990-1997 рр. У цілому в країнах ПССА спостерігається більш низький рівень заощаджень – в середньому 31,2% в 2007-2010 рр. у порівнянні з 33,9% в 1990-1997 рр. Однак даний рівень значно перевищує середній показник у розвинених країнах, який становить 18% у 2000-2007 рр. та 19,7% в 1990-1997 рр. На сьогодні найвищий рівень заощаджень спостерігається в Сінгапурі – 46,7% від ВВП [1], що більш ніж в два рази вище за рівень інвестицій.

В той же час в усіх країнах АСЕАН-5 (Малайзія, Таїланд, Філіппіни, Сінгапур, Індонезія) рівень інвестування залишається невисоким і в порівнянні з кінцем минулого століття скорочується. Так, якщо в 1990-1997 рр. рівень заощаджень в Індонезії становив 32,3%, а рівень інвестування 26,7%, то в 2000-2007 рр. ситуація змінилася: ці показники склали 39,2% та 23,9% відповідно. Зауважимо, що в умовах зростання привабливості регіону з боку іноземних інвесторів це ще в більшій мірі знижує ефективність

інвестиційного використання внутрішніх заощаджень.

В рамках дослідження побудуємо регресійну модель взаємозв'язку рівня заощаджень та рівнем депозитів, показником вартості усіх акцій, що торгуються, а також коефіцієнтом оборотності фондового ринку.

В результаті отримуємо наступне рівняння:

$$\begin{aligned} Sav = & 0,145 Dep + 0,137 SMVT - 0,1028 SMT \\ & (5,701 ***) (7,101 ***) (3,996 ***) \\ R2 = & 0,792 DW = 0,942 Fstat = 54,69 \end{aligned}$$

De Sav – savings (заощадження);

Dep – deposit money bank assets (рівень депозитів);

SMVT – stock market value traded (показник вартості усіх акцій, що торгуються);

SMT – stock market turnover ratio (коефіцієнт оборотності фондового ринку).

Тести на мультиколінеарність та автокореляцію підтвердили значущість моделі. Отже, можна узагальнити, що найбільший вплив на результативний показник заощаджень має рівень депозитів (його збільшення на 1% обумовлює зростання заощаджень на 0,434%) і показник вартості акцій, що торгуються (його збільшення на 1% викликає зростання заощаджень на 0,224%). Ще одним факторним показником є коефіцієнт оборотності фондового ринку. Між ним і рівнем заощаджень в країнах АСЕАН-5 спостерігається зворотна залежність, яка свідчить про те, що збільшення на 1% коефіцієнту оборотності фондового ринку призводить до скорочення заощаджень на 0,162%.

Окрім того, отримані результати дозволяють стверджувати, що 44% заощаджень населення концентруються в банківському секторі, а 56% знаходяться на руках населення, інвестуються в цінні папери і дорогоцінні метали, нерухомість та ін. При цьому виявлено, що 22% заощаджень пов'язано з організованим інвестуванням в інструменти фондового ринку, й відповідно 36% заощаджень знаходиться на руках населення.

Коефіцієнт оборотності фондового ринку має зворотну залежність з рівнем заощаджень, тобто зменшення оборотності призводить до зниження ефективності використання заощаджень на ринку цінних

паперів. Це пов'язано з відносно вищою схильністю до заощаджень, ніж до інвестування в даному регіоні. Економіки Малайзії, Таїланду, Філіппін і Сінгапуру не можуть впоратися з таким рівнем заощаджень. Це обумовлено тим, що, по-перше, використовувати іноземні інвестиції вигідніше, ніж національний капітал, який є відносно дорожчим, оскільки він більш регульований державою. По-друге, можна стверджувати, що ефективність функціонування банківської системи вища, ніж фондового ринку. Це, в першу чергу, обумовлено його інституційною нерозвиненістю, а також переважно спекулятивними характером операцій на ринку цінних паперів.

Отримані вище результати також підтверджуються дослідженнями Socogo Gochoso-Bautista M., Remolona Eli M [4].

Висновки і пропозиції. Отже, характерною ознакою національних фінансових систем країн АСЕАН-5 є високий рівень заощаджень. Однак лише частина з них включена у фінансову систему, що характеризується нерозвиненістю фінансового посередництва, фінансової інфраструктури, високим рівнем готівкових грошових коштів поза банківською системою. Крім того, характерним є відсутність взаємозв'язку між заощадженнями та інвестиціями, що в умовах недоінвестування є стримуючим чинником економічного зростання. Вкрай негативним є й те, що частина заощаджень інвестується за кордон з низьким рівнем доходності, що, по-перше, позбавляє національні компанії дешевих ресурсів розвитку, а, по-друге, підтримує низький рівень доходу власників заощаджень, що, в свою чергу, не стимулює зберігати заощадження населення саме в організованих інститутах фінансової системи. Окрім того, спостерігається значний вплив традицій і культури на вибір об'єктів заощадження.

У контексті визначених закономірностей можна узагальнити, що подальший розвиток країн ПССА буде залежати не лише від економічних, а й фінансових чинників зростання. На жаль, фінансова система демонструє низький рівень організаційно-інституційного розвитку. Банки хоч і домінують, однак справляються зі своїми функціями концентрації

тимчасово вільних коштів та їх ефективним розміщенням у відповідності до потреб економіки незадовільно. Фондовий ринок хоч і існує, однак залишається неефективним.

В контексті цього подальший розвиток національних фінансових систем країн ПССА повинен здійснюватися в напрямках: 1) більшої різноманітності, прозорості і ефективності надання фінансових послуг; 2) зростання як національних, так і регіональних фондових ринків; 3) посилення системи регулювання і контролю; 4) застосування сучасних бухгалтерських і аудиторських принципів і стандартів; 5) вирішення

проблеми високої долі заборгованості корпорацій, які продовжують використати короткострокове фінансування.

На сучасному етапі нові індустріальні країни ПССА трансформують фінансові системи з урахуванням впливу глобального і регіонального фінансового середовища. У контексті трансформаційних перетворень активна регіональна фінансова співпраця розглядається як важлива умова успішного розвитку кожної країни, механізм забезпечення фінансування регіональних інвестиційних проектів і фінансової підтримки у разі кризи.

Список літератури:

1. Asia's Future Prosperity Requires Major Change in Energy Use. // Asian Development Bank. – 2013. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.adb.org/news/asias-future-prosperity-requires-major-change-energy-use/>
2. BASIC STATISTICS 2013. Economics and Research Department. Development Indicators and Policy Research Division. – Asian Development Bank. – April 2013. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.adb.org/sites/default/files/pub/2013/basic-statistics-2013.pdf>
3. Čihák M. Benchmarking Financial Systems around the World. / Čihák M., Demirgüç-Kunt A., Feyen E. and Levine R. // Policy Research Working Paper. – 2012.
4. Socorro Gochoco-Bautista M. Going Regional: How to Deepen ASEAN's Financial Markets. / Socorro Gochoco-Bautista M., Remolona Eli M. // ADB Economics Working Paper. – 2012. – № 300. – P. 3-8.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 504.75:330.562:338.43

Шапошников К.С.,
*доктор економічних наук, професор,
декан факультету економіки і менеджменту,
Херсонського державного університету*

ЕКОЛОГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ ПРИРОДНО-РЕСУРСНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРА

ENVIRONMENTAL PRIORITIES OF NATURAL RESOURCE SUPPORT OF AGRICULTURAL SECTOR

У статті розглянуто екологічні пріоритети у розвитку економіки на засадах сталості. Обґрунтовано необхідність запровадження системних державних і регіональних програм щодо збереження екосистем. Виявлено пріоритетні чинники впливу на забезпечення екологізації виробництв, зниження рівня екологічних ризиків. Доведено необхідність запровадження системних дій з орієнтацією на інвестиційно-інноваційний розвиток, підвищення рівня технологічної готовності галузей економіки і активізації проникнення інноваційних технологічних рішень.

Ключові слова: екологічна безпека, сталий розвиток, екологізація, технологічна готовність, проникнення технологій.

В статье рассмотрены экологические приоритеты в развитии экономики страны на основе стабильности. Обоснована необходимость внедрения системных государственных и региональных программ сохранения экосистем. Выявлены приоритетные факторы влияния на формирование условий экологизации производств, снижение уровня экологических рисков. Доказана необходимость внедрения системных мероприятий с ориентацией на инвестиционное и инновационное развитие, повышение уровня технологической готовности отраслей экономики и активизации внедрения инновационных технологических решений.

Ключевые слова: экологическая безопасность, стабильное развитие, экологизация, технологическая готовность, внедрение технологий.

The paper considers the environmental priorities in economic development on the basis of stability. The necessity of introducing the system of national and regional programs for the conservation of ecosystems. Identified priority factors influencing the formation of conditions greening production, reducing environmental risks. Presented by the need to implement systematic measures with a focus on investment and innovative development, increase the level of technological readiness of the economy and enhancing the implementation of innovative technological solutions.

Keywords: environmental security, sustainable development, greening, technological readiness, introduction of technology.

Постановка проблеми. В умовах сьогодення спостерігається зростання негативного впливу на природно-ресурсну основу через переважаючий вплив економічних інтересів над екологічними. За умов глобалізації світової економіки аспекти сталого розвитку залишаються пріоритетними через необхідність вирішення екологічних питань, які нівелюються фінансовими пріоритетами у розвитку будь-якого бізнесу. Особливо актуальною реалізація заходів у забезпеченні сталого розвитку є для аграрного сектору, який має тісний зв'язок з біологічними особливостями природних ресурсів, у тому числі з урахуванням регіональних особливостей території, її екологічного стану і запровадженням дій щодо мінімізації екологічних ризиків.

При цьому природно-ресурсне забезпечення розвитку аграрного сектору як галузі, яка має тісний зв'язок з біологічними особливостями природних ресурсів за видами, слід розглядати у взаємозв'язку з реалізацією заходів щодо раціонального використання ресурсів, дієвістю і результативністю природоохоронних дій на різних рівнях управління, від державного, до локального. Тільки за таких умов можна забезпечити збереження навколишнього середовища і направити розвиток галузі у біоекономічну площину.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку аграрного сектору з урахуванням екологічних пріоритетів та оптимізації використання природно-ресурсного потенціалу розглядалися у наукових публікаціях таких вітчизняних вчених, як: В. Борисової [1], О. Вишневської [2], С. Дорогунцова [3], Б. Данилишина [4], Л. Мельника [5], П. Саблука [6], Є. Хлобистова [7]. На належну увагу заслуговують також наукові розробки інших вітчизняних і зарубіжних вчених. Екологічні пріоритети у забезпеченні подальшого соціально-економічного розвитку залишаються переважаючими через зниження біологічних можливостей окремих видів природних ресурсів до самовідновлення. Переважаюча більшість країн світу з інноваційно-орієнтованою економікою запроваджують відповідні державні та регіональні програми з метою забезпечення

можливостей мінімізації екологічних ризиків і гарантування відповідної екологічної безпеки у довгостроковій перспективі.

Саме тому подібні дослідження не втрачають актуальності і залишаються пріоритетними у обґрунтуванні напрямів подальшого розвитку країни, окремих територій і галузей економіки.

Постановка завдання. Наше дослідження спрямоване на обґрунтування складових і виявлення потенційних можливостей щодо обмеження негативного впливу на навколишнє середовище на основі системності і комплексності дії. Метою нашого дослідження є виявлення екологічних пріоритетів у розвитку аграрного сектору, які спрямовано на забезпечення раціонального використання природно-ресурсного потенціалу і збереженням навколишнього середовища.

Виклад основного матеріалу дослідження. Негативні екологічні тенденції пов'язані з технологічним навантаженням на окремі види природних ресурсів, що потребує активізації інвестиційно-інноваційної діяльності, особливо у ресурсоємких галузях народного господарства. Забруднення навколишнього середовища, втрата можливості природних ресурсів до самовідновлення, загострення екологічних ризиків вимагають комплексності і системності реалізації природоохоронних заходів.

Екологічний розвиток суспільства може відбуватися за умови раціонального використання природних ресурсів за видами, у тому числі через обмеження у використанні, запровадження процесу технологічного оновлення у напрямку екологізації виробництв.

Екологічні аспекти у використанні природно-ресурсного потенціалу аграрного сектору мають тісний зв'язок із територіальними особливостями, властивостями природних екосистем. Надзвичайно важливим з екологічної і економічної точки зору є забезпечення дієвості усіх етапів формування і використання природно-ресурсного потенціалу аграрного сектору через оптимальне поєднання екологічно безпечних, техніко-технологічних, гідромеліоративних, біотехнологічних напрямів виробництва,

регулювання і коригування способів збереження окремих видів ресурсів, відповідно до їх біологічних особливостей і змін, які відбуваються у навколишньому середовищі. При цьому особлива увага має приділятися формуванню оптимальних за структурою угідь і високопродуктивних агроландшафтів із належним рівнем саморегулювання природно-екологічних процесів, застосування екологічно безпечних систем землеробства і тваринництва в сільськогосподарських підприємствах усіх форм власності [1].

З урахуванням існуючих тенденцій на державному рівні визначено пріоритетним забезпечення можливостей щодо формування екологічної безпеки, що є невід'ємною умовою стійкого економічного та соціального розвитку, а підтримка екологічної рівноваги є обов'язком держави. Екологічна безпека розглядається через систему політичних, правових, економічних, технологічних і інших заходів, що спрямовані на забезпечення гарантій захищеності навколишнього середовища і життєво важливих інтересів людини та громадянина від можливого негативного впливу господарської та іншої діяльності, від загроз виникнення надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру в теперішньому та майбутньому часі.

Формування екологічної безпеки на державному рівні має тісний зв'язок з інвестиційно-інноваційними чинниками впливу, які залежать від рівня технологічної готовності галузей економіки і можливостей щодо проникнення інноваційних технологічних рішень з метою зниження негативного впливу на навколишнє середовище, забезпечення умов щодо самовідновлення природних ресурсів.

У розвитку аграрного сектора вагомою складовою розвитку є забезпечення можливостей щодо збереження біологічних особливостей природних ресурсів за видами і гарантування екологічної безпеки територій на перспективу. З метою збереження природно-ресурсної основи галузі подальший розвиток повинен ґрунтуватися на системній комплексній аналітичній оцінці, яка надасть можливість приймати відповідні управлінські рішення на локальному рівні.

Комплексна аналітична оцінка повинна проводити за такими принципами [2-4]: охоплення системою показників усіх напрямів діяльності підприємства, стадій виробничого циклу, процесів взаємодії підприємства з його мікросередовищем; відображення за допомогою системи показників усіх проблемних аспектів діяльності підприємств, які можуть бути вирішені за допомогою ресурсозбереження, для забезпечення формування набору обґрунтованих ресурсозберігаючих заходів; відображення через показники всіх проявів реалізації комплексу ресурсозберігаючих заходів на підприємстві; вимір співвідношення і взаємозв'язків показників, які відображають проблемні аспекти та результати ресурсозбереження, які створюють можливості контролю за реалізацією ресурсозберігаючих заходів та виявлення їх впливу на вирішення існуючих проблем на підприємстві; забезпечення порівнянності показників (забезпечення єдності об'ємних, вартісних, якісних, структурних факторів, часових періодів, вихідних умов функціонування виробництва, методики обчислення показників тощо) [6].

Ефективним підґрунтям для забезпечення природно-ресурсної діяльності підприємств є інноваційна діяльність, яка визначатиме рівень інноваційних можливостей суб'єктів господарської діяльності.

Будь-яка країна, яка стала на шлях інноваційного розвитку і широкомасштабного використання його результатів, вже не зможе і не повинна ігнорувати такі об'єктивні чинники: вичерпність природних ресурсів (насамперед невідтворюваних); вразливість; екологічна зрівноваженість; екологічна місткість природного середовища; межі міцності щодо негативних і шкідливих антропогенних впливів тощо.

Зазначені чинники мають всебічно враховуватися не лише у господарській діяльності, а і у визначенні напрямів, темпів, масштабів розвитку на основі вивчення характеру і особливостей природних ресурсів за видами, складних і взаємозалежних явищ і процесів, екологічних наслідків. За умов зростаючого негативного впливу на екосистеми дії суспільства мають бути обов'язково зрівноваженими, адекватними існуючій екологічній

ситуації з метою уникнення суперечностей з екологічними законами, призводячи до негативних змін і необоротних процесів у екосистемі. Тобто соціально-економічна діяльність суспільства зрештою не повинна нівелювати вплив природної основи.

Отже, на економічні і екологічні процеси впливає взаємозв'язок людини і природи, тобто ці процеси проявляються через діяльність людей, тому що задоволення потреб людей неможливе без урахування стану взаємодії суспільства і природи.

На державному рівні контроль за навколишнім середовищем виконується Державною санітарною епідеміологічною службою, Державним гідрометеорологічною службою, Державною екологічною інспекцією. Одним із напрямів обмеження негативного впливу на навколишнє середовище є стягнення податків за забруднення, які направлено на реалізацію відповідних природоохоронних заходів. Але, на нашу думку, для вирішення регіональних екологічних проблем потрібно враховувати комплексний організаційний, правовий і фінансовий підхід у сфері збереженні природно-ресурсного потенціалу і екологічно чистого середовища з урахуванням територіальної ознаки (біологічного базису території).

Екологічні пріоритети у розвитку аграрного сектора є вагомими чинниками, які впливають на можливість збереження основи

виробництва – природні ресурси за видами. Саме тому необхідною є системна реалізація дій з реалізації природоохоронних заходів адаптованих до особливостей території.

Висновки та перспективи подальших наукових розробок у даному напрямі. Проведення наукових досліджень щодо екологічних пріоритетів у розвитку аграрного сектора зумовлено необхідністю поєднання економічних і соціальних інтересів з мінімізацією негативного впливу на навколишнє середовище. Реалізація системних і послідовних державних і регіональних програм у напрямку збереження екосистем, активізація екологізації виробництв з метою зниження екологічних ризиків можливі лише за умови орієнтації подальшого розвитку галузі на інвестиційно-інноваційні засади.

Сутність розвитку аграрного сектора на природно-ресурсній основі повинна ґрунтуватися на повній відмові від хімічних добавок, від синтетичних мінеральних добрив, стимуляторів росту рослин, переході на застосування інноваційних еколого-орієнтованих технологій. Поєднання екологічних пріоритетів із напрямками розвитку галузей економіки є обов'язковою умовою розвитку і орієнтації на формування економіки інноваційно-орієнтованого типу, що дозволить врахувати потреби сучасного суспільства у ресурсах та їх збереження для наступних поколінь.

Список літератури:

1. Борисова В.А. Відтворення природного потенціалу АПК: економічні аспекти : [монографія] / В.А. Борисова ; Сумський державний аграрний університет. – Суми : Видавництво «Довкілля», 2003. – 372 с.
2. Вишневська О.М. Формування збалансованого ресурсного потенціалу аграрного сектору / О.М. Вишневська // Економічний часопис XXI : [Науковий журнал]. – 2011. – № 3-4. – С. 48-50.
3. Дорогунцов С.І. Розміщення продуктивних сил та регіональна економіка : [навчальний посібник] / С.І. Дорогунцов, Т.А. Заяць та інші. – К. : КНЕУ, 2005. – 988 с.
4. Данилишин Б. Економіка природокористування : [хрестоматія] / Б. Данилишин, М. Хвесик, В. Голян. – К. : Кондор, 2009. – 465 с.
5. Мельник Л.Г. Економіка природних ресурсів : [монографія] / Мельник Л.Г., Сотник І.М., Чигирин О.Ю.; Сумський державний університет. – Суми : Університетська книга, 2010. – 348 с.
6. Саблук П.Т. Стабільні економічні умови як фактор послідовного підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва / П.Т. Саблук // Економіка АПК : [Науковий журнал]. – 2003. – № 3. – С. 11-17.
7. Хлобистов Є. Сталий розвиток та екологічна безпека суспільства : [монографія] / за загальною редакцією Є. Хлобистова. – Сімферополь : Аріал, 2011. – 464 с.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

УДК 334.76

Горняк О.В.,
*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри економічної теорії та історії економічної думки,
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова*

СТРАТЕГІЧНІ АЛЬЯНСИ ЯК ФОРМА РОЗВИТКУ КОРПОРАТИВНИХ СТРУКТУР У ГЛОБАЛІЗОВАНІЙ ЕКОНОМІЦІ

STRATEGIC ALLIANCES AS A FORM DEVELOPMENT OF CORPORATE STRUCTURES IN THE GLOBALIZED ECONOMY

В статті досліджуються стратегічні альянси як форма розвитку корпоративних структур, яка характеризується розмитістю меж, різноманітністю форм міжфірмового співробітництва, суперечливим впливом на економіку, концентрацію і монополізацію виробництва. Аналізуються особливості функціонування стратегічних альянсів у глобалізованій економіці.

Ключові слова: альянс, стратегічний альянс, корпоративні структури, асиметрія між партнерами, суперництво/співробітництво, конкуренція/кооперація.

В статье исследуются стратегические альянсы как форма развития корпоративных структур, которая характеризуется размытостью границ, разнообразием форм межфирменного сотрудничества, противоречивым влиянием на экономику, концентрацией и монополизацией производства. Анализируются особенности функционирования стратегических альянсов в глобализированной экономике.

Ключевые слова: альянс, стратегический альянс, корпоративные структуры, интернализация, асимметрия между партнерами, соперничество/сотрудничество, конкуренция/кооперация.

The article examines the strategic alliances as a form of corporate structures, which is characterized by blurring borders, a variety of forms of inter-firm cooperation, contradictory influence on the economy, concentration and monopolization of production. Analyzes the peculiarities of strategic alliances in a globalized economy.

Keywords: alliance, strategic alliance, corporate structure, internalization, asymmetry between partners, competition/cooperation, competition/cooperation.

Розвиток корпоративних структур у сучасній економіці пов'язаний із кардинальними зрушеннями в національній і світовій економіках. Взаємодія двох останніх має суперечливий характер, і в цьому процесі зростаючу роль відіграють корпорації та їх різноманітні об'єднання. При цьому для різних типів економік (розвинутих, тих, що розвиваються, та трансформаційних)

існують особливості використання корпоративних структур для забезпечення конкурентних переваг і подальшого прогресу. Важливу роль у цих процесах, як відомо, відіграють різного роду об'єднання підприємств, серед яких виділяються стратегічні альянси, що виникли в процесі глобалізації економіки і є однією з новітніх організаційних форм розвитку сучасних корпоративних

структур. Існує значний обсяг емпіричних досліджень щодо реальних стратегічних альянсів, які успішно функціонують у глобальному економічному просторі, оскільки практика в даному випадку значно випередила теорію. В роботах багатьох економістів досліджена також сутність даних утворень, причини їх виникнення і перспективи розвитку. Це – роботи таких економістів як М. Бобіна, Б. Гарретт, М. Грачов, П. Дюссож, О. Карпухіна, М. Смірнов, М. Шерешева та ін.

В той же час є необхідність поглибити теоретичний аналіз стратегічних альянсів, оскільки вони, як свідчить практика, не є випадковим явищем, чи модним трендом. Їх існування на протязі декількох десятиків років підтверджує їх життєздатність. Вони поруч з класичними формами об'єднань компаній – картелями, трестами, синдикатами, конгломератами, холдингами – входять у підприємства, але при цьому є багато аспектів їх діяльності, які теоретично ще не осмислені повною мірою, що і робить їх привабливими для аналізу економічною теорією.

Метою даної статті є дослідження стратегічних альянсів як форми розвитку корпоративних структур в умовах невизначеності та нестабільності глобального економічного простору. При цьому в основі аналізу знаходяться методологічні принципи нової інституціональної економічної теорії, інституціональні підходи до аналізу сучасної фірми. Корпорація характеризується багатоаспектним характером діяльності, тому сформувалися декілька теоретичних підходів до аналізу її діяльності. Такими підходами є синергетичний, стратегічний і трансакційний [1-2].

Синергетичний підхід базується на виявленні ефекту синергії, що виникає в процесі діяльності корпорації і є більшим, ніж сума ефектів діяльності складових корпорацій. Стратегічний підхід особливу увагу приділяє дослідженню конкурентних переваг та можливостям їх реалізації на ринках у перспективі. Трансакційний підхід побудований на аналізі можливостей зниження трансакційних витрат в рамках корпорацій за рахунок тісних і постійних зв'язків між її елементами.

Розвиток корпоративних структур в сучасному економічному просторі відбуваються в різних організаційних формах. Серед них – злиття, поглинання, спільне підприємництво тощо. Найбільш новою формою, що відповідає умовам нестабільності економічного середовища і реалізує повною мірою інтереси всіх учасників корпоративних утворень є стратегічні альянси. Вони відрізняються від інших форм і, на нашу думку, їх переваги ще не реалізовані повною мірою. В економічній літературі існують різні трактовки стратегічних альянсів, починаючи зі взаємовідносин генерального підрядника і субпідрядників та протиставлення дружніх і ворожих злиттів і поглинань і закінчуючи наявністю спільних юридично оформлених одиниць чи всебічних контрактів [3]. На нашу думку, це досить поверхові трактовки, які ототожнюють стратегічні альянси з будь-якими формами об'єднання підприємств. В той час як стратегічний альянс має свій внутрішній зміст і є однією із форм таких об'єднань. Він відповідає сучасному стану економіки і потребує глибокої теоретичної розробки. Слід мати на увазі, що стратегічні альянси досліджуються також в теорії управління як сучасна управлінська структура.

Розкриваючи зміст категорії «стратегічний альянс», акцент необхідно зробити на тому, що, по-перше, це – одна із форм об'єднань сучасних корпоративних структур, а не будь-яке об'єднання компаній, і, по-друге, це об'єднання, в якому партнери не втрачають своєї незалежності і реалізують свої інтереси, як спільні для альянсу, так і індивідуальні, притаманні кожному учаснику. Це вирізняє стратегічні альянси з-поміж інших об'єднань компаній. Тому слід погодитись з визначенням стратегічного альянсу Б. Гарретта і П. Дюссожа як об'єднання декількох незалежних підприємств, що мають намір зайнятися специфічним виробництвом чи завершити проект, використовуючи при цьому знання, матеріали та інші ресурси один одного [3, с. 5].

Стратегічні альянси як форма об'єднання корпоративних структур мають певні особливості, які, з одного боку, розкривають їх зміст, а з іншого-, показують, яким чином компанії в межах альянсу розвивають і вдо-

сконалюють свої корпоративні структури. В альянсі об'єднуються незалежні корпорації, що зберігають свою незалежність в їх рамках, тому для даних об'єднань характерним є наявність декількох керівних центрів, які повинні приймати спільні рішення, враховуючи інтереси кожної компанії. У порівнянні з ієрархічними структурами в альянсі прийняття рішень затягується, що в кінцевому підсумку, може привести до зниження конкурентних переваг і програшів у конкурентній боротьбі. Тому для альянсу дуже важлива довіра та відносини, перебудовані на діалогах і компромісах.

Характерною особливістю альянсів є також суперечливість інтересів та цілей компаній, що входять до них, і протиріччя між загальною метою альянсу та індивідуальними цілями компаній-партнерів. Тому дуже важливим при входженні в альянс узгодження індивідуальних цілей із загальною метою альянсу, що надає можливість компанії не лише отримати фінансовий результат, але й розвиватися у напрямку вдосконалення світової структури, яка б дозволяла компанії використовувати переваги альянсу.

Для стратегічних альянсів характерною є також нестабільність організаційної структури, яка постійно змінюється. Це пов'язано як зі складом учасників, що може змінюватися, так і зі зміною їх ролі. Крім того, деякі партнери намагаються використати альянс для власних цілей. Особливо це стосується великих компаній. Нестабільність альянсів виникає також в результаті того, що прийняті стратегічні рішення можуть змінюватися. Ці зміни можуть бути позитивні, і в результаті з'являється можливість розвивати нове виробництво. Оскільки корпоративна стратегія завжди передбачає вибір сфер і галузей, що приносять високі прибутки, то і створення альянсу компаніями теж може бути, перш за все, спрямоване на зміну сфери діяльності і освоєння нових секторів. Це може відбуватися і в рамках альянсу і поза його межами. Компанія, що в межах альянсу використала свої можливості, може вийти з нього, вигідно продавши свою частку партнерам, і отримати можливість розвивати іншу діяльність.

Створення альянсів сприяло акумулюванню і передачі досвіду, що в кінцевому підсумку забезпечило оновлення виробництва підвищення якості продукції і рівня задоволення потреб споживачів. Тому корпорації, створюючи альянси, намагаються перш за все не підвищувати ціни, а розвивати спільну науково-дослідницьку діяльність. При цьому стратегічні альянси не мають особливої юридичної форми, що не дає можливість застосувати існуюче законодавство до їх діяльності. Крім того, це не сприяє збору статистичних даних по діяльності альянсів, що звужує емпіричну базу для їх дослідження до тих чи інших прикладів, а це, в свою чергу, обмежує аналіз: проводиться здебільшого тільки якісний аналіз.

Спільна діяльність конкурентів в межах альянсу створює багато проблем, але при цьому кількість альянсів зростає. Проведені дослідження, які були узагальнені Б. Гарреттом і П. Дюссожом [3], свідчать про те, що, починаючи з 80-х років ХХ ст., спостерігається стійка тенденція до їх зростання. Альянси формуються, перш за все, в розвинених країнах, але в країнах, що розвиваються, та в країнах з трансформаційною економікою вони також функціонують. Розвиток альянсів спостерігається майже у всіх галузях і сферах діяльності первинного, вторинного і третичного секторів. Серед галузей промисловості по показниках створення альянсів займає перше місце автомобілебудування, аерокосмічна промисловість, виробництво комп'ютерів та іншого електронного обладнання. Але у високотехнологічних галузях число альянсів зростає значно швидше, ніж у традиційних. Це пов'язано з тим, що вони знаходяться на етапі розвитку різних форм співробітництва, який традиційні галузі давно пройшли.

Формування і швидкий розвиток альянсів пов'язані зі змінами у зовнішньому середовищі корпоративних структур, які відбулися під впливом глобалізації ринків та розвитку технологічних процесів. З розвитком інформатики та сучасних телекомунікацій умови співробітництва спрощуються, корпорації, що знаходяться в різних країнах, можуть спільно налагодити будь-який бізнес. Поруч

з цим споживання в різних країнах уніфікувалося. За таких умов одні корпорації виграють, інші несуть збитки. Крім того, розвиток глобальної конкуренції значно збільшує розміри ринків, а, значить, і обсяги виробництва, що, в кінцевому підсумку, призводить до зниження цін. Всі ці зміни вимагають відповідних організаційних форм на рівні корпоративних структур. Однією з найбільш вдалих із них є альянси, що надають можливість підтримувати і підвищувати конкурентоспроможність своїх учасників, не вимагаючи втрати самостійності, юридичного оформлення і надаючи право бути учасником декількох таких утворень. Стратегічні альянси забезпечують використання своїх переваг перш за все в галузях і виробництвах, які за своєю природою є глобальними. В той же в сферах, які мають регіональне значення, використання переваг стратегічних альянсів вимагає додаткових зусиль, оскільки альянси можуть вирішувати проблеми не лише уніфікації ринків, але й диверсифікації пропозиції, що й робить їх до деякої міри універсальним організаційною формою суперництва/кооперації в сучасних умовах [1; 2].

Технології, що використовуються в сучасному виробництві, досить складні, а їх вартість – висока. Для багатьох галузей і сфер сучасні технології є важливим джерелом конкурентних переваг, але не всі корпорації можуть їх самостійно впроваджувати і розвивати через нестачу коштів, тому об'єднання зусиль забезпечує компанія успіх. Альянс надає широкі можливості для тісного співробітництва в даній сфері. Співробітництво і партнерство при цьому розвиваються як між споживачами і постачальниками, так і між виробниками. Розвиток технології значно скорочує життєвий цикл продукції, що спричиняє необхідність вести постійні науково-дослідні розробки, витрачати великі кошти, але при цьому прибутки від інвестицій можуть не збільшуватися, оскільки строк реалізації товарів постійно зменшується [4]. Альянси в даному випадку забезпечують значне зростання розмірів ринку збуту, а, значить прибутку.

Альянси, базуючись на співробітництві, яке передбачає, що ролі і завдання учасни-

ків попередньо оговорюються і підтверджуються письмово в контракті, надають можливість змінювати сферу діяльності. Це сприяє розвитку як самого альянсу, так і корпоративних структур, що входять до нього.

При створенні альянсу межі між корпоративними структурами і зовнішнім середовищем дещо стираються. Крім того, поступово зникають чіткі межі між конкурентами, які в межах альянсу співпрацюють. Тому за даних умов проблема меж підприємства виходить на перший план. Якщо раніше ця проблема була суто теоретичною і вирішувалася в межах тієї чи іншої концепції по-різному [7], то тепер вона має велике значення і для практики, оскільки більша частка виробничого процесу здійснюється підприємством не всередині його, а в рамках угод про співробітництво, які часто заключаються з конкурентами. Така суперечлива реальність вимагає подальших теоретичних обґрунтувань і досліджень.

Якщо йдеться про межі фірми, то їх теоретичне дослідження найбільш повно проведене в концепції трансакційних витрат, заснованої Р. Коузом. Тому дана теорія відіграє важливу роль і в теоретичному обґрунтуванні альянсів оскільки вона доводить, що кооперація підприємств у декількох випадках є більш вигідною, ніж злиття чи поглинання або заключення контрактів. Це стосується умов, коли ні ринкові відносини, ні інтерналізація не забезпечують мінімізацію трансакційних і виробничих витрат [3]. При створенні альянсу партнери уникають опортуністичної поведінки, оскільки вони вкладають однакові інвестиції, несуть однакову відповідальність, приймають однакову участь у прибутках. Дослідження альянсів у теорії трансакційних витрат пояснює, перш за все, межі альянсу, причину їх розмитості, але багатогранну суперечливу сутність даної форми організації корпоративних структур пояснити з її допомогою досить складно.

Альянс є сучасною формою організації кооперативних структур, яка, з одного боку, надає можливість отримати переваги в конкурентній боротьбі, а з іншого, – за допомогою кооперації уникати конкуренції. Альянс як можливість для розробки і застосування конкурентних стратегій,

що забезпечать фірмам конкурентні переваги, досліджується теорією міжнародного виробництва, яка вивчає конкурентні переваги. Дана теорія виділяє два типи переваг: ефект масштабу і компетенції. В подальшому вона отримала свій розвиток в теорії Дж. Данніна, у відповідності до якої компанія може стати глобальною, якщо поєднує внутрішні переваги, переваги інтерналізації і переваги логалізації [4]. Внутрішні переваги відповідають поняттю конкурентних переваг. Переваги інтерналізації пов'язані з трансакційними витратами і встановленням меж компанії. Переваги локалізації забезпечуються при умові розвитку міжнародного виробництва. У відповідності до теорії міжнародного виробництва альянси в сучасних умовах забезпечують реалізацію названих переваг краще, ніж окремі компанії. Тому вони розглядаються як інструмент проведення ефективної конкурентної політики.

Інша сторона альянсу – можливість уникнути конкуренції за допомогою кооперації – досліджується реляційною теорією, яка базується на ідеї встановлення відносин кооперації між фірмами для протистояння руйнівній конкуренції. В реальній економічній діяльності поведінка фірми на ринку визначається не лише конкуренцією і протистоянням. Фірми встановлюють зв'язки з іншими економічними агентами, в т.ч. створюють альянси для того, щоб відповідним чином організувати ринок і уникнути небажаних наслідків конкуренції. Як вважають представники реляційної теорії, компанії не шукають шляхів максимізації прибутку на рівні задовільної безпеки, вони намагаються забезпечити свою безпеку на рівні задовільної дохідності [3, с. 63]. Вступаючи до альянсу, фірми не відмовляються від конкуренції, але змінюють правила конкурентної боротьби, створюючи так звану зону стабільності зі зниженим ризиком. Таке суперечливе поєднання конкуренції і кооперації складають глибинну сутність альянсу, який, на відміну, від інших організаційних форм корпоративних структур, забезпечує гармонічне поєднання процесів концентрації (використання ефекту масштабу) і розвитку конкурентних відносин.

Розкриваючи сутність альянсу як форми розвитку корпоративних структур, особливу увагу слід звернути також на організаційні аспекти, на створення в рамках альянсу спільних філіалів, які надають можливість передати компетенції. Йдеться перш за все про науково-технічні розробки партнерів, які можуть бути втілені в новий продукт. Але при цьому виникає проблема нерівномірного розподілу результатів, яка породжується тим, що компетенції мають різну якість і ціну. В зв'язку з цим виникає асиметрія між партнерами, яка породжує суперництво між ними. Даний вид суперництва – це конкуренція за активи, які партнери намагаються контролювати в межах альянсу, і конкуренція за прибуток, який би вони хотіли отримати. Тому проблеми управління альянсами пов'язані також із вирішенням питань суперництва і співробітництва, які тісно переплітаються і вимагають нових підходів.

Аналізуючи ефективність альянсів, слід особливу увагу звертати на здобутки партнерів. Розпад альянсу не завжди означає його неефективність. Це може свідчити про досягнення цілей учасників в рамках даного альянсу. Навпаки, довготривалість існування альянсу не завжди означає успішний приклад партнерських відносин. Це може означати, що один учасник став залежним від іншого, і сильніший зацікавлений у збереженні такого стану, а, значить, і альянсу.

Стратегічний альянс як сучасна форма організації корпоративних відносин, таким чином, відзначається нечіткою архітектонікою, що постійно змінюється, різноманітністю форм, особливою внутрішньою структурою, побудованою на відносинах суперництва і співробітництва. Дана форма найбільшою мірою відповідає сучасній економіці, яка відзначається нестабільністю, наявністю постійних кризових явищ, які змінюють одні одних, і високими ризиками. Альянси за таких умов компенсують до деякої міри негативні наслідки функціонування компаній. Вони більш ефективно працюють в розвинених економіках, але для економік, що розвиваються, та для трансформаційних економік їх використання є також доцільним, про що свідчить практика.

Список літератури:

1. Бобина М.А. Стратегические межфирменные альянсы. / М.А. Бобина // Вопросы экономики. – 2002. – № 4. – С. 96-111.
2. Бобина М.А. Международный бизнес. Стратегия альянсов./ М.А. Бобина, М. В. Грачев. – М.: Дело, 2006. – 240 с.
3. Гаррет Б. Стратегические альянсы. / Б. Гаррет, П. Дюссож/ пер. с англ. – М.: ИНФРА-М, 2002. – 332 с.
4. Карпухина Е.А. Международные стратегические альянсы. Опыт исследования/ Е. А. Карпухина. – М.: ИД ГУ ВШЭ, 2009. – 176 с.
5. Смирнов М.В. Стратегические альянсы: подходы к проблеме выбора структуры управления. / М.В. Смирнов. // Вестник СПб. ГУ. – Серия «Экономика». – Вып. – 5. – 2003. – № 2. – С. 125-129.
6. Уманців Ю.М. Корпоративні структури у глобальному конкурентному просторі: монографія / Ю.М. Уманців. – К.: ННЦ ІАЕ, 2012.– 408 с.
7. Шерешева М.Ю. Формы сетевого взаимодействия компаний. Курс лекций/ М.Ю. Шерешева. – И.: ИДГУ ВШЭ, 2010. – 344 с.

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 332.14

Іртищева І.О.,

доктор економічних наук, професор,

Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова

Стройко Т.В.,

доктор економічних наук, професор,

Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського

ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ НЕОЛІБЕРАЛЬНОЇ МОДЕЛІ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

FORMATION OF THE STATE INVESTMENT POLICY OF UKRAINE UNDER NEOLIBERAL MODEL OF GLOBALIZATION

У статті розроблено основні концептуальні засади формування державної інвестиційної політики України в умовах неоліберальної моделі глобалізації. Досліджено основні проблеми сучасної інвестиційної політики, розроблено напрями удосконалення концепції державної інвестиційної політики з урахуванням глобальних викликів та загроз.

Ключові слова: державна інвестиційна політика, глобалізація, концепція, інвестиції.

В статье разработаны основные концептуальные основы формирования государственной инвестиционной политики Украины в условиях неоллиберальной модели глобализации. Исследованы основные проблемы современной инвестиционной политики, разработаны направления совершенствования концепции государственной инвестиционной политики с учетом глобальных вызовов и угроз.

Ключевые слова: государственная инвестиционная политика, глобализация, концепция, инвестиции.

In the article the basic are worked out conceptual principles of forming of public investment policy of Ukraine in the conditions of neoliberal model of globalization. The basic problems of modern investment policy are investigational, directions of improvement of conception of public investment policy are worked out taking into account global calls and threats.

Keywords: public investment policy, globalization, conception, investments.

Постановка проблеми. Прагнення України до інтеграції у світову ринкову економіку вимагає підвищення інвестиційної активності на підприємствах усіх галузей національної економіки. Внаслідок глобалізації процесів інвестування сьогодні реалізуються фінансово-інвестиційні схеми, у яких задіяні практично всі учасники ринку – фізичні особи, корпорації, уряди, міжнародні

організації. В результаті не тільки істотно коригується інвестиційна практика, а й певним чином дискредитується традиційна інвестиційна теорія. Посилення глобалізаційних процесів, тенденції інтернаціоналізації виробництва, лібералізації зовнішньої торгівлі роблять інвестиційне забезпечення головною рушійною силою світового економічного розвитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вагомий внесок в дослідженнями даної проблеми внесли такі вітчизняні вчені економісти, що досліджували проблеми інвестиційного розвитку в умовах глобалізації, серед них О. Білорус, А. Гальчинський, Т. Козлова, Ю. Пахомов, С. Циганов, А. Філіпенко та інші. Ними обґрунтовано основні теоретико-методологічних та практичних аспектів формування та розвитку соціальної інфраструктури.

Метою статті є розробка основних концептуальних положень державної інвестиційної політики України в умовах глобалізації.

Виклад основного матеріалу. Інвестиційний потенціал України характеризується високою неоднорідністю, тому інвестиційну політику необхідно проводити виходячи з можливостей потреб розвитку кожного регіону, обов'язково враховуючи сучасні виклики глобалізації. Зокрема, Т. Козлова

виокремлює такі прояви глобалізації: інтелектуалізація господарської діяльності з різким зростанням ролі людського капіталу; зміна технологічного укладу з домінуванням в інфраструктурі господарської діяльності та виробничих процесах інформаційно-комунікаційних систем; руйнування приватної власності через посилення значущості нематеріальних факторів виробництва; відносно знецінювання традиційних технологій та індустріальних комплексів; формування верхнього наднаціонального поверху економічної піраміди глобальної економіки, де ключовими гравцями є розвинуті країни, ТНК і МФО [1, с. 370-376].

Найбільш актуальним, на сьогодні вважаємо підходи А. Гальчинського, який розглядає глобалізацію як планетарний механізм, що органічно поєднує в собі комунікаційний інструментарій взаємодії, з одного боку, Людини з Людиною, а з дру-

Таблиця 1

Аналіз інвестиційної значущості галузей України

		Довгострокова привабливість	
		Висока	Між низькою та середньою
Відносна конкурентна перевага	Висока	Перспективні галузі, які потребують інвестицій для модернізації вітчизняних виробничих потужностей	Галузі з високим рівнем зрілості, що генерують значні ресурси для економічного розвитку і національного інвестування
		Металургія, переробка с.-г. продукції, машинобудування	Добувна галузь (нафта, газ, мінерали), хімічна промисловість
		Інвестиційна стратегія: досягнення провідних позицій на ринках, що розвиваються	Інвестиційна стратегія: запровадження новітніх технологій із забезпеченням тривалих капіталовкладень
	Між низькою та середньою	Перспективні галузі, що діють в умовах жорсткої конкуренції інших великих ринків	Галузі з низькою конкурентною перевагою, що потребують постійних субсидій для отримання доходів
Фінанси, аграрний сектор, харчова промисловість, транспорт, логістика, електроенергетика		Туризм, фармацевтична індустрія та медицина, нанотехнології, мікроелектроніка, інформаційні технології, телекомунікації	
Інвестиційна стратегія: зниження залежності від альтернативного імпорту		Інвестиційна стратегія: надання державної підтримки, модернізація виробництва для покращення конкурентних переваг	

Джерело: [3]

гого – Людини і людства взагалі з природою і біосферою [2, с. 17].

В Україні існує ряд найперспективніших галузей економіки, зокрема гірничодобувна галузь, сільське господарство, хімічна промисловість та металургія, які є найперспективнішими для залучення капіталовкладень в умовах глобалізації. Пріоритетними напрямками для залучення й підтримки стратегічних інвесторів можуть бути ті, де Україна має традиційні виробництва, володіє необхідним ресурсним потенціалом і формує значну потребу ринку у відповідній продукції: тракторо-, комбайно-, авіа- та ракетобудування, нафто-, газовидобування, замкнений цикл виробництва для АЕС, розвиток енергогенеруючих потужностей, переробка сільськогосподарської продукції, транспортна інфраструктура, виробництво легкових та вантажних автомобілів, запровадження ресурсо- та енергозберігаючих технологій.

Для обґрунтування концептуальних основ формування державної інвестиційної політики розвитку аграрної сфери слід навести аналіз інвестиційної значущості галузей України (табл. 1).

Сьогодні глобалізація сприяє прискореному розвитку продуктивних сил, науково-технічному прогресу, зростанню інтенсивності у взаємовідносинах між економіками країн. Глобалізація дає комплексний ефект в сучасних умовах, комбінуючи такі фактори, як іноземний капітал, нові технології, інтеграційні можливості і вихід на світові ринки, а саме світовий ринок технологій.

Оцінюючи ефективність інвестиційного забезпечення виробництва в умовах посилення глобалізаційних процесів, слід зазначити, що, в свою чергу, це сприяє розвитку міжнародних відносин, стабільності зовнішньоекономічних та зовнішньополітичних зв'язків, зміцненню внутрішнього виробничого потенціалу країни, що є необхідною умовою розвитку будь-якої економіки.

Найбільш привабливими для іноземних інвесторів були високодохідні види економічної діяльності: фінансова діяльність (особливо в умовах швидких темпів розвитку кредитного ринку), переробна промисловість, операції з нерухомістю, торгівля та будівництво. При цьому, розглядаючи вплив

прямих іноземних інвестицій, варто звернути увагу, що значна частина іноземного капіталу в останні роки була спрямована на придбання вже існуючих активів, а не на створення нових виробництв, які могли б виробляти конкурентоспроможну продукцію на вітчизняних підприємствах.

З метою поліпшення економічної ситуації та створення сприятливого інвестиційного клімату було б доцільно створити в Україні єдину базу даних щодо всіх підприємств (включаючи сферу середнього та малого бізнесу), яка б надавала конкретну інформацію про можливості інвестування в Україні разом з пропозиціями конкретних проєктів і пошуком потенційних партнерів.

При цьому слід пам'ятати, що приплив іноземних інвестицій у країну означає прискорення довгострокового економічного зростання лише за умови їх раціонального використання. Тому перед урядом постає короткострокове макроекономічне завдання – управління інтенсивними надходженнями іноземної валюти. Різке збільшення її обсягів може призвести до швидкого зростання обсягів кредитів, підвищення цін на внутрішні активи і надалі – стимулювання інфляційних процесів, що підтверджуються кризами на глобальних фінансових ринках.

Іноземні інвестиції, що були вкладені в економіку України, головним чином були спрямовані на підтримку та розширення вже існуючих виробництв, а не в інноваційне оновлення технологічних процесів. Про це свідчить розподіл інвестицій згідно із структурою промислового потенціалу України за технологічними укладами (табл. 2).

Близько 75% усіх інвестиційних коштів спрямовується на виробництва із низьким технологічним рівнем (III уклад), при цьому на їх модернізацію та технічне переозброєння було спрямовано більше 80% загального обсягу інвестицій цього типу. Лише менше 0,5% інвестицій були освоєні підприємствами, що належать до VI технологічного укладу та використовують найсучасніші технології виробництва.

Відсутність інвестицій у нове високотехнологічне виробництво (у виробництво V та VI технологічного укладу в Україні було спрямовано менше 5% загального обсягу

Таблиця 2

Відтворювальна структура промислового потенціалу України за технологічними укладами (у % до загального обсягу)

Техно-логічний уклад	Промислова продукція	Фінансування НТР	Інноваційні витрати	Інвестиції	Інвестиції у модернізацію та технічне переозброєння
III	57,59	6,86	29,55	74,67	82,51
IV	38,18	69,47	61,16	20,38	10,88
V	4,19	23,55	8,64	4,52	6,56
VI	0,04	0,12	0,64	0,43	0,04

Джерело: [4, с. 69]

інвестицій) також зумовила неспроможність вітчизняного виробника адекватно відповісти на зростання внутрішнього споживчого попиту населення. Наслідком цього стало стрімке зростання імпорту споживчих товарів.

Економічне зростання в Україні є переважно відновлюваним та екстенсивним. Для виробництва продукції використовувалися існуючі виробничі потужності традиційних секторів економіки, тоді як нові високотехнологічні виробництва не створювалися. Це пояснюється переважанням у структурі джерел інвестування власних коштів підприємств, тоді як кредити, незважаючи на поступове зростання їх частки у структурі джерел інвестицій, так і не змогли забезпечити створення нових видів виробництва, а фондовий ринок як потенційне джерело капіталу для новостворених підприємств так і залишався нерозвиненим.

Основними напрямками реалізації конкурентних переваг внутрішнього ринку України могли б стати наступні:

- «зелене» сільське господарство;
- інтелектуальне виробництво;
- транзитна функція.

Стимулювання розвитку за цими напрямками дозволить не лише реалізувати конкурентні переваги внутрішнього ринку України, але й матиме суттєвий кумулятивний ефект для розвитку інших секторів економіки, які дозволять реалізувати конкурентні переваги нашої країни на зовнішньому ринку.

Державна інвестиційна політика України повинна спрямовуватись на сталий розвиток галузей народного господарства на інвес-

тиційно-інноваційній основі, забезпечення продовольчої безпеки країни, нарощування експортного потенціалу, застосування узгоджених з нормами СОТ механізмів захисту вітчизняного ринку, створення умов для повноцінного розвитку інфраструктурних елементів. Прикметою сучасної національної економіки є нестача інвестиційних ресурсів, необхідних для проведення структурної перебудови галузі, існують проблеми залучення зовнішніх джерел фінансування, особливо іноземних інвестицій. Відповідно, сьогоденний стан справ в економіці вимагає системного підходу, основою якого повинні стати обґрунтування та розробка концепції формування державної інвестиційної політики розвитку галузі.

В умовах нестабільності та безсистемності макроекономічних перетворень особливого значення набуває оптимально обраний концептуальний підхід до обґрунтування напрямів розвитку державної інвестиційної політики. Концепція повинна враховувати правила, які диктують державні органи, визначати основні напрями перетворень в рамках нормативно-законодавчого забезпечення країни. У загальній структурі концепції визначаються цілі, завдання щодо їх досягнення, механізм виконання і обсяги реального фінансування. Таким чином, метою створення концепції державної інвестиційної політики повинна стати розробка системних механізмів управління, які можуть швидко реагувати на можливі зміни ситуації у суспільстві. Зокрема, вчений С. Раєвський вважає, що розробка і реалізація концепції базується на таких аспектах, як оцінка досягнутого рівня і особливостей

соціально-економічного розвитку, розробці сценаріїв структурної перебудови господарства, а також стратегії адаптації до нової системи міжрегіональних зв'язків і взаємозалежності; виборі і обґрунтуванні напрямів перспективного розвитку регіонів та галузей, що залежать від розроблених сценаріїв, які враховують спеціалізацію регіонального виробництва [5, с. 18].

Концепція інвестиційного розвитку повинна включати загальне уявлення про стратегічні цілі та пріоритети, економічну політику держави та її найважливіші напрями, засоби реалізації визначених цілей. Тому Концепція державної інвестиційної політики повинна цілеспрямовуватися на формування якісно нової структури економіки, яка б забезпечувала ефективні методи мобілізації загальнодержавної інвестиційної політики. Це забезпечило б структурно-технологічну збалансованість виробництва, що допоможе подолати диспропорції у розвитку міжгалузевих і міжрегіональних господарських комплексів та окремих галузей.

Стратегічне планування повинно стати системним процесом, який ініціюється і підтримується, насамперед, політичною владою і економічними товариствами. Стратегічне планування сьогодні виступає як функція стратегічного проектного менеджменту і стає одним з головних інструментів державного управління. Також стратегія розвитку держави та регіонів не повинна бути адміністративним регламентом, директивою, яка доводиться зверху. Вона повинна узгоджуватися між органами виконавчої влади, комерційними структурами і різними громадськими організаціями та являти собою багатовекторну домовленість на здійснення конкретних заходів щодо підвищення ефективності спільної діяльності у різних сферах соціально-економічного розвитку регіонів. Зазначені у стратегії цілі і завдання повинні бути стратегічно важливими більшою мірою для населення регіону, ніж для органів влади.

Сьогодні Міністерство економіки концентрує свою діяльність у двох напрямках: на підтримці сприятливого середовища для інвестицій, яка передбачає мініміза-

цію ризиків та напрацювання законодавчих норм для забезпечення стабільної роботи як національних, так і іноземних інвесторів; на аналізі, прогнозуванні та акумулюванні інвестиційних ресурсів з усіх реально можливих джерел.

Висновки та перспективи подальших досліджень. В умовах глобалізації та динамічної швидкості поширення інформації необхідно досліджувати, як здійснювати інформаційне забезпечення процесу інвестування. Інформація, яка може бути доступною, повинна сприяти визначенню проблем, удосконаленню методів роботи, впровадженню нової техніки, зменшенню витрат і підтримці потужностей, ефективному позиціонуванню, вдалій співпраці з іншими суб'єктами економіки та створенню інвестиційно-привабливого середовища на підприємствах. Оскільки цей чинник впливу сьогодні сформульований переважно лише у комплексі з іншими, то перспективою для подальшого дослідження є формування інформаційного забезпечення джерел фінансових ресурсів та договірних відносин, що потребує аналізу сучасного стану підприємств та їх оточення.

Таким чином, до концептуальних пріоритетів розвитку інвестиційного забезпечення національної економіки слід віднести:

- розробку державної інвестиційно-інноваційної політики та стратегії на загальнодержавному і регіональному рівнях, націлених на становлення прогресивних технологічних укладів;

- формування організаційно-економічного механізму функціонування галузей економіки на інвестиційно-інноваційній основі;

- посилення ролі державних організацій в активізації інвестиційно-інноваційної діяльності;

- вдосконалення системи підготовки кадрів в галузі інвестиційно-інноваційної діяльності, що забезпечить підвищення інвестиційної активності організацій і комерціалізацію результатів наукових досліджень.

Вважаємо, що саме на державному рівні стає можливим забезпечення комплексного, довгострокового, динамічного планування розвитку інвестиційного забезпечення розвитку національної економіки в умовах глоба-

лізації. Такий підхід надасть комплексного та системного характеру процесу створення сприятливих умов для діяльності іноземних та вітчизняних інвесторів, сприятиме вирішенню завдання збільшення обсягу інвестицій в національну економіку.

Список літератури:

1. Козлова Т. Л. Глобалізація економіки та сучасні трансформаційні процеси світового господарства // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – 2009. – № 15. – С. 370–376.
2. Гальчинський А. Принципи ноогенези в контексті вчення В. Вернадського // Економіка України. – 2010. – № 5. – С. 16–29.
3. Beaumont P. H. Financial Engineering Principles: a unified theory for financial product analysis and valuation. – New Jersey, John Wiley & Sons Inc. Hoboken, 2009. – 320 p.
4. Економічна криза в Україні: виміри, ризики, перспективи / Жаліло Я. А., Бабанін О. С., Белінська Я. В. та ін. / за заг. ред. Я. А. Жаліла. – К. : НІСД, 2009. – 142 с.
5. Раевский С. В. Концептуальные основы управления процессом стабилизации и развития экономики крупного региона / С. В. Раевский. – М. : СОПС, 2004. – 112 с.

УДК 338.439.02:631.57

Стройко Т.В.,
*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри міжнародної економіки,
Миколаївський національний університет
імені В.О. Сухомлинського*

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ФІНАНСОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ЄС

STRATEGIC DIRECTIONS OF FUNCTIONING OF FINANCIAL INSTRUMENTS OF REGIONAL POLICY OF EU

Досліджено основні принципи європейської політики регіонального розвитку. Визначено сутність регіональної політики ЄС. Систематизовано основні фінансові інструменти регіональної політики ЄС до 90-х років ХХ століття. Визначено основні напрями сучасної регіональної політики ЄС. Розглянуто функціональне призначення основних структурних фондів, їх роль в умовах реалізації сучасної стратегії розвитку ЄС «Європа 2020».

Ключові слова: регіональний розвиток, інструменти, механізми, європейська політика.

Исследованы основные принципы европейской политики регионального развития. Определена сущность региональной политики ЕС. Систематизированы основные финансовые инструменты региональной политики ЕС до 90-х годов ХХ века. Определены основные направления современной региональной политики ЕС. Рассмотрено функциональное назначение основных структурных фондов, их роль в условиях реализации современной стратегии развития ЕС «Европа 2020».

Ключевые слова: региональное развитие, инструменты, механизмы, европейская политика.

Basic principles of European policy of regional development are investigated. Essence of regional policy of EU is determined. Are systematized the basic financial instruments of regional policy of EU until the 90th of XX of century. Basic directions of modern regional policy of EU are determined. The functional meaning of basic structural funds is looked through, their role under the conditions of realization of EU development modern strategy «Europe 2020».

Keywords: regional development, instruments, mechanisms, European policy.

Постановка проблеми. Вирівнювання розвитку регіонів є важливим аспектом європейської ринкової економіки і визначає політику Європейського Союзу у сфері регіонального розвитку. У Європейському Союзі питанням регіональної політики увага приділяється з 50-х років ХХ ст. Протягом тривалого проміжку часу країни ЄС орієнтувалися на цілі рівності у розробці регіональної політики, проте з середини 1970-х років поступово все більше уваги почали приді-

ляти економічній ефективності. Регіональна політика почала орієнтуватися на економічне зростання через розвиток конкуренції і зменшення безробіття. Саме тому дослідження стратегічних напрямів функціонування фінансових інструментів регіональної політики ЄС є особливо актуальними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням основ регіонального розвитку та формуванням методології регіональних досліджень займалися такі відомі

зарубіжні та вітчизняні вчені М. Сторпер, Р. Уолкер [1], Г. Річардсон [2], Ф. Перру [3] Б. Буркинський [4], В. Геєць [5], Герасимчук З.В. [6], М. Долішній М.І. [7], Чужиков В.І. [8] та ін. Але регіональні дослідження характеризуються постійним динамізмом та структурними змінами, що робить їх особливо актуальними.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Оцінюючи дане питання доцільно звернути увагу на основні аспекти функціонування фінансових інструментів та механізмів регіональної політики ЄС в умовах реалізації стратегічної програми Європа 2020.

Метою статті стало є обґрунтування стратегічних напрямів функціонування фінансових інструментів регіональної політики ЄС.

Виклад основного матеріалу. Європейська політика регіонального розвитку базується на політичному принципі, згідно якого багатші країни і регіони мають забезпечувати солідарність з біднішими країнами і регіонами, а також на економічному принципі, згідно якого нижчі обсяги виробництва в бідних країнах-учасниках і регіонах, або країнах і регіонах з високими рівнями безробіття є втратою потенціалу та можливості для Європейського Союзу в цілому.

Принципи регіонального розвитку перевірялись та неодноразово удосконалювались протягом багатьох років, щоб можна було розробити різноманітні стратегії, спрямовані на розв'язання економічних і соціальних проблем, а також досягнення екологічних цілей. Успіх цієї політики базується на партнерствах в рамках ЄС, плануванні та належному управлінні. У разі застосування цих принципів управління програмами розвитку може здійснюватись децентралізовано.

Регіональна політика ЄС найкраще може бути означена як тематично впорядкована, визначена об'єднуючим (наднаціональним) осередком діяльність, що має на меті за допомогою комплексу правових та фінансових інструментів усунення диспропорцій в економічному і соціальному розвитку регіонів у ЄС, а також забезпечення збалансованого зростання всіх його територій зі збереженням внутрішньої господарської та соціальної єдності.

Основними інструментами регіональної політики в Європейському Союзі на наднаціональному рівні є структурні фонди. Вони відповідають за перерозподіл фінансових ресурсів за принципом: від «багатих» регіонів до «бідних». До 90-х років в ЄС фінансуванням регіонального розвитку займалися декілька фондів:

– Європейський фонд регіонального розвитку (European Regional Development Fund – ERDF) – створений у 1975 році. Головним завданням ERDF є зменшення диспропорцій у розвитку різних регіонів країн ЄС. В першу чергу націлений на підтримку і розвитку депресивних і периферійних регіонів;

– Європейський соціальний фонд (Європейський соціальний фонд – ESF) – створений у 1960 році для надання допомоги представникам певних районів, галузей і професій, які опинилися у важкому стані в результаті перебудови промисловості у ЄС. Ресурси фонду спрямовують на реалізацію програм із скорочення безробіття, подолання соціальної нерівності, гармонізації професійного і сімейного життя жінок;

– Європейський фонд орієнтації і гарантій в сфері сільського господарства (European Agricultural Guidance and Guarantee Fund – EAGGF) – створений у липні 1964 року. Фінансує загальні та конкретні заходи сільськогосподарської політики ЄС.

На початку 90-х років Єврокомісія виступила з новими пропозиціями («Пакет Делора II») щодо створення Фонду згуртування (він передбачався Маастрихтським договором) і збільшення фінансування регіональної політики. Фонд згуртування (Cohesion Funds) був створений у 1993 році з метою співфінансування та реалізації окремих проектів в галузі захисту довкілля та розвитку транспорту у менш розвинутих країнах ЄС. У 1992 році Європейська рада розробила бюджет на 1994-1999 роки, в якому 153 млрд. ЕКЮ виділялося старим фондам регіональної політики, а 15 мільярдів – Фонду згуртування (Cohesion Funds). Крім того, у 1994 році з метою підвищення конкурентоспроможності рибальства у країнах-членах ЄС був створений Фінансовий інструмент підтримки рибальства (Financial Instrument for Fisheries Guidance – FIG) .

Фонд згуртування використовувався для країн, чий ВВП становив менше 90% від середнього показника по ЄС, за умови, що вони представляють програми економічного розвитку, які відповідають критеріям економічного і монетарного союзу, викладеним у договорі про ЄС. Пріоритетні напрями регіональної політики залишилися незмінними, але в 1995 році до них додалася допомога регіонам з надзвичайно малою щільністю населення. Наприклад, по цьому напрямку Швеція і Фінляндія отримали 697 млн. ЕКЮ. Отже, протягом всієї історії існування ЄС переглядалися цілі та методи фінансової підтримки, трансформувалися пріоритети регіонального розвитку.

Сучасна регіональна політика ЄС має три основні напрямки: 1) сприяння економічній конвергенції (зменшення різниці) менш розвинених регіонів (які розташовані, в основному, в нових країнах-членах) від більш розвинених. 2) реалізація заходів, спрямованих на покращення регіональної конкурентоспроможності і зайнятості. 3) сприяння співпраці між регіонами і країнами задля зменшення економічного значення національних кордонів.

З прийняттям стратегії «Європа 2020» над досягненням мети забезпечення економічного розвитку в усіх країнах ЄС продовжують використовуватися три основних фонди (Європейський фонд регіонального розвитку (ERDF), Європейський соціальний фонд (ESF), Фонд згуртування (Cohesion Funds)) та додатково два секторальних (Європейський сільськогосподарський фонд для розвитку сільських районів (EAFRD), Європейський Морський фонд та фонд рибальства (EMFF)). Разом з тим, регіони можуть отримати допомогу від Фонду солідарності (EUSF), до якого країни можуть звернутися у разі великих стихійних лих.

Таким чином, розглядаючи більш детально функціональне призначення основних структурних фондів слід розуміти роль, яку вони відіграють в умовах реалізації сучасної стратегії розвитку ЄС «Європа 2020», а саме:

- Європейський фонд регіонального розвитку (ERDF: European Regional Development Fund – € 201 млрд.) – націлений на регіональ-

ний розвиток, розвиток депресивних індустріальних чи сільських місцевостей, посилення конкурентоспроможності та сприяння співробітництву. Зосереджується, в основному, на ініціативах, пов'язаних з економічним зростанням, зайнятістю і конкурентоспроможністю, включаючи інвестиції в інфраструктуру. Відповідно до програми «Європа 2020» діяльність Європейського фонду регіонального розвитку має зосередитися на чотирьох пріоритетах:

- інновації та дослідження,
- розвиток цифрових технологій,
- підтримка малих і середніх підприємств,
- розвиток низьковуглецевої економіки.

Ресурси з цього фонду не обов'язково мають використовуватися тільки на ці чотири цілі. Але країни-реципієнти мають дотримуватися певних правил. Зокрема, в групі розвинених держав не менше 80% виділених коштів необхідно витратити на принаймні 2 зазначених пріоритети з 4-х, в перехідних регіонах – не менше 60%, а в малорозвинених – не менше 50%. Також встановлено мінімальний відсоток коштів, які потрібно вкласти в розвиток низьковуглецевої економіки.

- Європейський соціальний фонд (ESF: European Social Fund – € 74 млрд.) – спрямований на сприяння зайнятості, соціальної інтеграції та боротьбу з дискримінацією, інвестиції в людський капітал у сфері освіти і професійної підготовки. За допомогою Європейського соціального фонду ЄС сприятиме досягненню своїх цілей в сфері зайнятості та боротьби з бідністю. ESF може використовуватися в будь-якій країні ЄС залежно від її потреб.

- Фонд згуртування (Cohesion Fund – €75 млрд.) – покриває потреби країн-нових членів ЄС, Греції та Португалії, а також опікується проблемами навколишнього середовища, зосереджується на транспортній та екологічній інфраструктурі, включаючи відновлювальні джерела енергії. Розвиток транс'європейських транспортних мереж та проектів екологічної спрямованості в галузі енергетики та транспорту – пріоритет Фонду згуртування.

Структурні фонди приймають до розгляду будь-які заявки, що відповідають їх вимогам, а також в обов'язковому порядку публікують

списки бенефіціарів задля унеможливлення маніпуляцій з коштами фондів.

В цілому найменш розвинені країни отримують у 2014-2020 роках 185,37 млрд. євро, перехідні країни – 36,16 млрд., розвинені – 55,52 млрд. На додаток малонаселеним і віддаленим районам виділено 1,56 млрд, на міжрегіональний розвиток – 10,23 млрд. Усі

суми виражені в поточних цінах і не враховують розподіл Фонду згуртування. Більше за інших із зазначених коштів отримує Польща (82,27 млрд євро), Італія (33,08 млрд.) та Іспанія (28,31 млрд. євро).

Згідно з бюджетом на 2014-2020 роки політика згуртування отримає 325 млрд. євро в цінах 2011 року (366,8 мільярда євро

Таблиця 1

Архітектура політики згуртування

2014-2020 роки		
Мета	Категорія регіону	Фонди, з яких відбувається фінансування
Економічне зростання та створення нових робочих місць	Найменш розвинені (ВВП менше 75% середнього по союзу)	Фонд регіонального розвитку Соціальний фонд Фонд згуртування
	Перехідні (ВВП між 75% і 90% середнього по союзу)	
	Розвинені (ВВП понад 90% середнього по союзу)	Фонд регіонального розвитку, Соціальний фонд
Територіальне співробітництво		Фонд регіонального розвитку

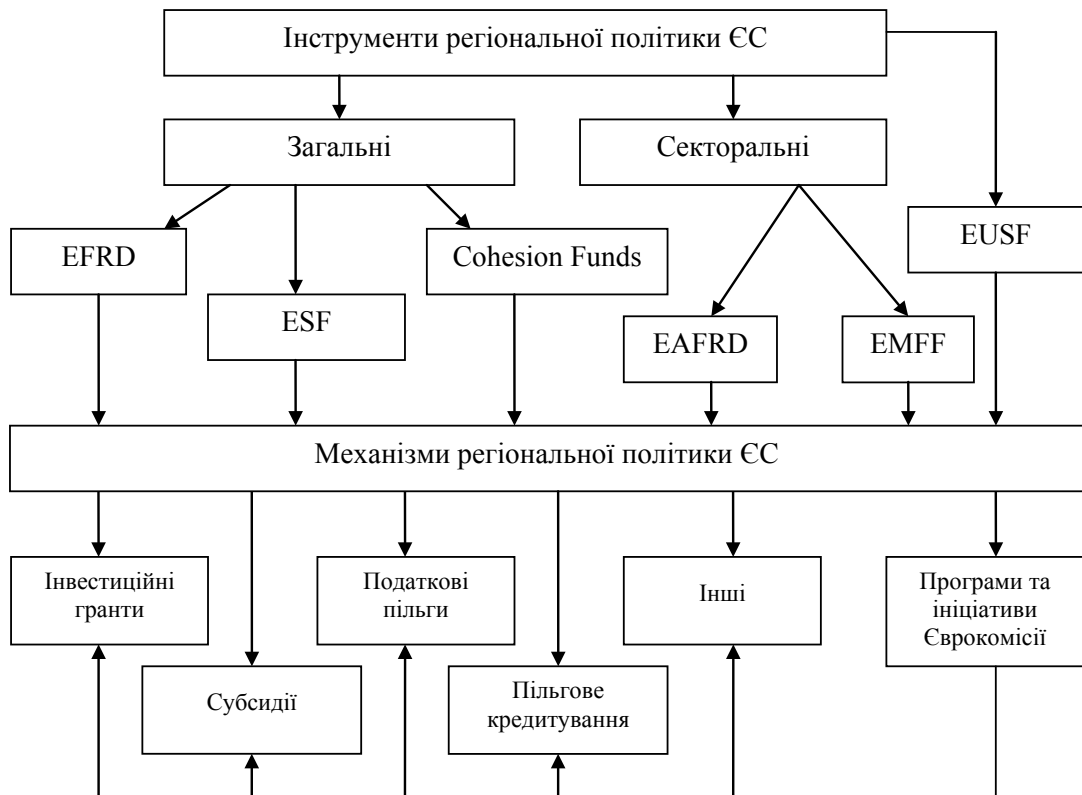

Рис. 1. Структура інструментів та механізмів регіональної політики ЄС

в поточних цінах). Кошти будуть спрямовані на підвищення економічного зростання і створення нових робочих місць, боротьбу зі зміною клімату, енергетичною залежністю і соціальними проблемами. Інвестиції будуть спрямовані в усі регіони ЄС, але з урахуванням рівня їх розвитку. Архітектура політики згуртування згідно програми Європа 2020 представлена в табл. 1.

Проекти (особливо ті, які здатні забезпечувати певні надходження) все частіше фінансуються за рахунок комбінації грантів і позик або інших фінансових механізмів, зокрема участі у капіталі.

Структура інструментів та механізмів регіональної політики ЄС на період 2014-2020 зображена на рис. 1.

У період з 2014-2020 рр. ЄС планує інвестувати в цілому 351 млрд. € в регіони Європи з метою: сприяння розвитку малого та середнього бізнесу, підтримки досліджень та інновацій, інвестування в більш чисте навколишнє середовище, забезпечення збереження довкілля, поліпшення доступу до цифрових технологій, розробки нових продуктів і методів виробництва, забезпечення енергозберігаючих технологій та боротьби зі зміною клімату, підвищення освіти і кваліфікації, поліпшення транспортного сполучення з віддаленими регіонами.

На період 2014-2020 рр. Європейською комісією як продовження Програми CIP (Competitiveness and Innovation Framework Programme – «Конкурентоспроможність та інновації») розроблено Програму COSME (EU Programme for the Competitiveness of Enterprises and Small and Medium-sized Enterprises – Програма ЄС з конкурентоспро-

можності підприємств, в тому числі, малих і середніх), з плановим бюджетом €2,3 млрд. Заплановані області діяльності: кращий доступ до фінансів для малих і середніх підприємств; доступ до ринків країн ЄС та зовнішніх ринків; підтримка підприємництва; більш сприятливі умови для створення і розвитку бізнесу.

Крім того, на цей період Єврокомісія для розвитку сфери досліджень, розробок, інновацій запропонувала також програму HORIZON 2020 (ГОРИЗОНТ 2020), яка є Рамковою програмою досліджень та інновацій з найбільшим фінансуванням (на період 2014-2020 рр. 80 млрд. €), яке надається на додаток до приватних інвестицій, що залучатимуться також. Вона має сприяти більшій кількості проривів і відкриттів у науці, світовим інноваціям шляхом підтримання оригінальних ідей від лабораторій до ринку. Виконання програми має на меті забезпечення глобальної конкурентоспроможності Європи.

Висновки. Регіональний розвиток в Європі отримує вигоди від широкого спектру різноманітних можливостей фінансування. Крім основних джерел фінансування, існують й інші засоби залучення капіталу. На відміну від періоду реалізації програми 2007-2013 років, у правилах щодо застосування фінансових механізмів та інструментів, прийнятих для програми 2014-2020, жорстко не визначено сектори, бенефіціарів, типи проектів і заходів, які мають бути підтримані. У рамках нової системи також містяться чіткі правила, які дозволяють краще поєднати фінансові механізми з іншими формами підтримки, зокрема, з грантами.

Список літератури:

1. Walker R. Capital and Industrial Location. In *Progressive Human Geography* / R. Walker, M. Storper. – NY, 1981. – P. 473-509.
2. Richardson H. *Regional Crown Theory* / H. Richardson. – London, 1973. – 495 p.
3. Перру Ф. Экономическая история: теория и перспективы / Ф. Перру. – THESIS, Зима, 1993. Вып. 1. – Т. 1.
4. Буркинський Б.В. Інноваційна стратегія у соціально-економічному розвитку регіону / Б.В. Буркинський, С.В. Лазарєва. – Одеса: Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, 2007. – 140 с.
5. Геєць В. М. Трансформація моделі економіки України (ідеологія, протиріччя, перспективи) / В. М. Геєць. – К.: Логос, 1999. – 500 с.
6. Герасимчук З. В. Регіональна політика сталого розвитку: методологія формування, механізми реалізації: [монографія] / З. В. Герасимчук. – Луцьк: Надстр'я, 2001. – 528 с.

7. Долішній М. І. Регіональна політика на рубежі ХХ-ХХІ століть: нові пріоритети: [монографія] / М. І. Долішній. – К.: Наукова думка, 2006. – 512 с.

8. Чужиков В. І. Регіональний розвиток у європейському спільному економічному просторі (динамізація та структурні зміни): автореф. дис. доктора екон. наук: спец. 08.10.01 «Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка» / В. І. Чужиков. – К., 2003. – 33 с.

9. U 2020 strategy and the 2014-2020 Programming period/ http://www.eetaa.gr/eu2020/europe2020/04_eurada_eu2020_strategy_and_the_new_programming_period.pdf

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

УДК 331.5

Мікловда В.П.,
*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри економіки підприємства
Ужгородський національний університет,
член-кореспондент,
Національна академія наук України*

Пітюлич М.І.,
*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри маркетингу,
Мукачівський державний університет*

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК РИНКУ ПРАЦІ З БАЗОВИМИ СЕГМЕНТАМИ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

THE RELATIONSHIP OF THE LABOR MARKET WITH THE BASIC SEGMENTS OF THE MARKET ECONOMY

Темою даної наукової статті виступає розкриття ролі ринку праці в системі фундаментальних інститутів ринкової економіки. Метою статті є розкриття взаємозв'язків ринку праці з базовими інститутами ринку, а саме з ринком товарів і послуг, ринком інвестицій, ринком інновацій та ринком фінансових ресурсів. Основними результатами наукового дослідження, що становлять відповідно і наукову новизну даного дослідження, є те, що: в статті розкрито функціональні зв'язки і взаємозалежності ринку праці з різними сегментами ринкової економіки; встановлено, що взаємодія ринку праці з ринками товарів і послуг, інвестицій, інновацій, фінансів створює синергетичний ефект в економіці і забезпечує досягнення рівноваги в регіональній економіці; обґрунтовано ідею, що ключовим детермінантом, який забезпечує рівновагу на різних ринках в нинішніх умовах економічного поступу є ціна праці, що в свою чергу виступає основним джерелом розширеного відтворення трудового потенціалу. Встановлено, що рівень доходів населення не тільки посилює взаємозв'язки між різними сегментами ринку, але і значною мірою впливає на встановлення рівноваги на ринках товарів і послуг, інвестицій, інновацій та фінансів. Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що ефективне функціонування ринкових механізмів є комплексною проблемою, оскільки зміни в одному сегменті ринку неминуче викликають зміни в інших сегментах, що потребує системного підходу до здійснення активної політики на регіональному ринку праці, яка повинна включати реалізацію не тільки кількісних, але і якісних змін в системі регулювання соціально-трудова відносин, зайнятості та ринку праці. Подальші дослідження будуть спрямовані на розробку системного підходу до здійснення активної політики на регіональному ринку праці, яка б включала реалізацію не тільки кількісних, але і якісних змін у системі регулювання соціально-трудова відносин, зайнятості та ринку праці.

Ключові слова: ринок праці, взаємодія, взаємозалежність, рівновага, зайнятість.

Темой данной научной статьи выступает раскрытие роли рынка труда в системе фундаментальных институтов рыночной экономики. Целью статьи является раскрытие взаимосвязей рынка труда с базовыми институтами рынка, а именно с рынком товаров и услуг, рынком инвестиций, рынком инноваций и рынком финансовых ресурсов. Основными результатами научного исследования, составляют соответственно и научную новизну данного исследования, является то, что: в статье раскрыты функциональные связи и взаимозависимости рынка труда с различными сегментами рыночной экономики; установлено, что взаимодействие рынка труда с рынками товаров и услуг, инвестиций, инноваций, финансов создает синергетический эффект в экономике и обеспечивает достижение равновесия в региональной экономике; обоснованно идею, что ключевым детерминантом, который обеспечивает равновесие на разных рынках в нынешних условиях экономического развития является цена труда, что в свою очередь выступает основным источником расширенного воспроизводства трудового потенциала. Установлено, что уровень доходов населения не только усиливает взаимосвязи между различными сегментами рынка, но и в значительной степени влияет на установление равновесия на рынках товаров и услуг, инвестиций, инноваций и финансов. Практическое значение полученных результатов заключается в том, что эффективное функционирование рыночных механизмов является комплексной проблемой, поскольку изменения в одном сегменте рынка неизбежно вызывают изменения в других сегментах, что требует системного подхода к осуществлению активной политики на региональном рынке труда, которая должна включать реализацию не только количественных, но и качественных изменений в системе регулирования социально-трудовых отношений, занятости и рынка труда. Дальнейшие исследования будут направлены на разработку системного подхода к осуществлению активной политики на региональном рынке труда, которая бы включала реализацию не только количественных, но и качественных изменений в системе регулирования социально-трудовых отношений, занятости и рынка труда.

Ключевые слова: рынок труда, взаимодействие, взаимозависимость, равновесие, занятость.

The theme of this scientific article acts reveal the role of the labor market in the system of fundamental institutions of a market economy. The purpose of the article is to outline the relationships with the underlying labor market institutions market, namely the market for goods and services, investment market, market innovation and market financing. The main results of the study, which is qualified and scientific novelty of this study is that, in the article the functional connection and interdependence of the labor market with different segments of the market economy; found that the interaction of the labor market with the markets of goods and services, investment, innovation, finance creates a synergistic effect in the economy and ensure a balance in the regional economy; substantiates the idea that the key determinant that provides balance in the different markets in the current context of economic progress is the price of labor, which in turn is the main source of expanded reproduction of labor potential. It was established that the level of income not only strengthens relationships between different segments of the market, but also greatly affects the balance in goods and services, investment, innovation and finance. The practical significance of the results is that the effective functioning of market mechanisms is a complex problem, because changes in one market segment inevitably cause changes in other segments, which requires a systematic approach to the implementation of active policies at the regional labor market, which should include not only the implementation of quantitative but also qualitative changes in the regulation of industrial relations, employment and the labor market. Further studies will be used to develop a systematic approach to the implementation of active policies at the regional labor market, which would include the implementation of not only quantitative but also qualitative changes in the regulatory framework of industrial relations, employment and the labor market.

Keywords: labor market, interaction, interdependence, balance, employment.

Постановка проблеми. Ринкова економіка являє собою полісистемне утворення, ядро якого формує ринок праці. Ефективність його функціонування залежить не тільки від динаміки розвитку сфери докладавання праці, але і значною мірою від взаємодії з іншими сегментами ринкової системи. Ці зв'язки сьогодні є слабковивченими, а між тим ситуація на ринку праці проектується на товарні ринки інвестицій, інновацій, фінансів та інше і значною мірою обумовлює ефективність їх функціонування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розробку питань щодо визначення суті, дослідження функціонування та основних проблем ринку праці зроблено у працях В. Геєця, С. Злупка, М. Долішнього, Е. Лібанової, С. Пирожкова, І. Петрової, У. Садової, Л. Семів, Л. Шевчук та багатьох інших. Однак, низка проблем залишається малодослідженою та потребує подальшої глибинної розробки стосовно визначення ролі ринку праці та його особливостей у системі інститутів ринкової економіки.

Мета статті (постановка завдання). Метою статті є аналіз функціональних взаємозв'язків ринку праці з ринками товарів і послуг, інвестицій, інновацій, фінансів з метою забезпечення продуктивної зайнятості населення, підвищення її конкурентоспроможності.

Результати дослідження. Ринок, як саморегульована система, являє собою полісистемне утворення, компонентну будову якого формують ринки товарів, капіталу, фінансів, інвестицій, праці тощо.

Зберігаючи певну функціональну, організаційну та інфраструктурну індиферентність, вони взаємодіють як частини єдиної системи, забезпечуючи цілісність і синергетичний ефект функціонування ринкового господарства.

У структурі ринкової економіки особливе місце займає ринок праці, під яким розуміється «система суспільних відносин, соціальних – в тому числі юридичних – норм та інститутів, які забезпечують нормальне відтворення і ефективне використання праці кількістю і якістю якої відповідним чином винагороджується» [4, с. 12]. По суті дана дефініція охоплює цілісний процес відтво-

рення трудового потенціалу, універсум якого становлять фази формування, підготовки, розподілу, перерозподілу та використання людських ресурсів, що у своїй сукупності забезпечують системний підхід до регулювання ринку праці.

Усвідомлення того, що ринок праці є дзеркальним відображенням ситуації в економіці країни та її регіонах, значно активізувало наукові дослідження в сфері ринку праці, зайнятості населення, системі соціально-трудова відносин. Цим проблемам присвячені публікації відомих у країні вчених з трудоресурсної проблематики: В. Геєця, С. Злупка, М. Долішнього, Е. Лібанової, С. Пирожкова, І. Петрової, У. Садової, Л. Семів, Л. Шевчук та багатьох інших. Завдяки проведеним дослідженням суттєво поглиблено понятійно-категоріальний апарат об'єкта дослідження, з'ясовано екзо- і ендогенні чинники, що впливають на розвиток та використання людського капіталу, досліджено механізм функціонування ринку праці та специфіку конкуренції в сфері соціально-трудова відносин, обґрунтовано роль держави у досягненні рівноваги в сфері соціально-трудова відносин. Обґрунтовано підходи до його сегментації за різними критеріальними ознаками, що має важливу не тільки наукову, але і прикладну значимість.

У той же час поза увагою економістів-трудоваків залишилася одна із ключових проблем, що значною мірою впливає на ефективність функціонування ринку праці на будь-якому ієрархічному рівні управління, це його зв'язок і взаємодія із різними сегментами ринкової системи. Акцитування уваги на цьому обумовлено тим, що ринок праці являє собою відкриту систему, на яку крім екзо- та ендогенних чинників, суттєвий вплив здійснює ситуація на різних сегментах ринкової економіки – ринку товарів і послуг, інвестицій, фінансів, інновацій і т.п. Розуміння наявності кореляційних, причинно-наслідкових зв'язків між різними сегментами ринкової системи вказує на те, що ринок праці є органічним елементом єдиної взаємозв'язаної і взаємозалежної системи, ефективність функціонування якої залежить від розвинутості інших видів ринків.

Формою прояву взаємозалежності різних ринків є: по-перше, досягнення рівноваги між попитом і пропозицією праці; по-друге, наявність досконалої конкуренції в сфері соціально-трудова відносин; по-третє, забезпечення природного рівня безробіття; по-четверте, досягнення рівня оплати праці, який забезпечує відтворення здатності до праці.

Таким чином, кожний сегмент ринку функціонує і розвивається в обумовленому взаємозв'язку з іншими ринками, що вимагає їх дослідження з позиції системного підходу.

Методологічною базою аналізу взаємозв'язку ринку праці з іншими сегментами ринкової системи є апеляція до ключової його функції. Йдеться про формування ціни праці, що виступає джерелом відтворення соціально-трудова потенціалу. Саме на ринку праці формуються доходи власників ресурсу праці, рівень яких визначає їх споживчі витрати на відтворення здатності до праці.

Це вказує на прямий кореляційний зв'язок ринку праці і товарного ринку, де рівень доходів виступає в якості бюджетного обмеження, яке ставить проблему: при певній структурі та рівні потреб і доходів знайти таку комбінацію споживчих благ, яка б максимально сприяла розвитку кількісних

і якісних параметрів людського капіталу. При цьому вкрай важливим є розуміння мультиплікаційного зв'язку, який орієнтує товарний ринок на сферу виробництва, а відтак на ринок праці. Зниження обсягів реалізованої продукції внаслідок низької купівельної спроможності населення супроводжується затоваренням ринку товарів і послуг, що змушує бізнес скоригувати обсяги виробництва, а відтак вивільняти частину працівників. З цього стає очевидним, що між рівнем доходів, попитом на кінцеві товари і послуги домогосподарств, сферою виробництва та ринком праці існує об'єктивна взаємозалежність. Ця суперечність розв'язується шляхом досягнення рівноваги між попитом і пропозицією на товарному ринку та праці, адекватною ціною праці, що забезпечує відтворення соціально-трудова потенціалу.

Безумовно, рівень попиту і пропозиції – це теоретична абстракція, оскільки у реальній господарській практиці така синхронність зустрічається рідко. Однак, саме ця абстракція дозволяє виявити взаємозалежність різних сегментів ринку.

Аналогічна взаємозалежність існує між ринком праці і ринком інвестицій. Якщо під інвестиціями розуміти затрати на створення нових, розширення, реконструкцію і оновлення основних засобів, то стає цілком очевидним взаємозв'язок між ринком інвестицій і ринком праці.

Залучення інвестицій у будівництво нових виробничих споруд та будівель, закупівля нового устаткування, техніки і технологій, спорудження об'єктів соціально-культурного призначення розширює сферу докладання праці. Таким чином, між рівнем інвестицій і рівнем зайнятості існує пряма залежність. Чим більшим є рівень інвес-

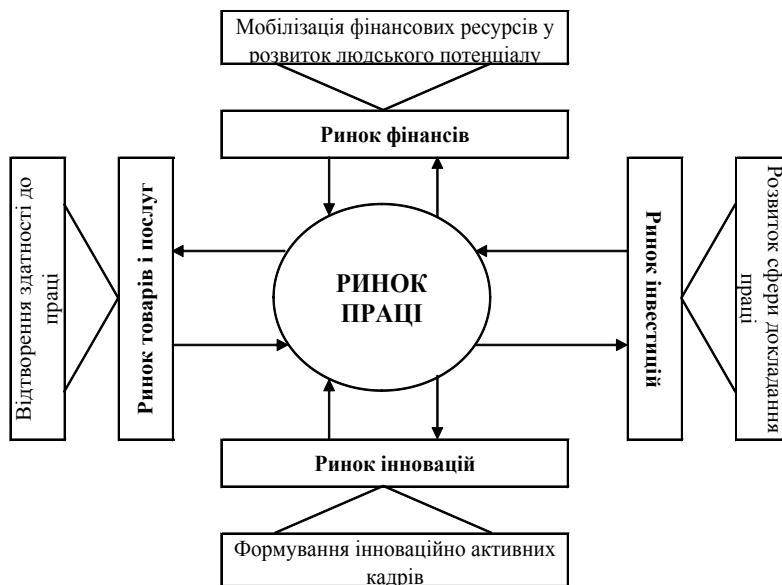

Рис. 1. Взаємозв'язок ринку праці з ринками товарів і послуг, фінансів, інвестицій та інновацій

тицій, тим рівень зайнятості наближається до свого природного рівня (рис. 2).

Із даних, наведених на рисунку 2, чітко простежується кореляція між динамікою обсягів капітальних інвестицій та кількістю новостворених робочих місць. Вона трансформується на секторальну сегментацію зайнятості населення за видами економічної діяльності, оскільки зниження обсягів інвестицій звужує попит на робочу силу, який за аналізований період скоротився на 84,5 відсотка. Найскладнішою є ситуація в аграрному виробництві, де кількість зайнятих скоротилася на 96 відсотків. Основною сферою зайнятості на селі стала самозайнятість населення в особистих селянських господарствах, якою зайнято близько 244 тис. осіб. На 95% зменшилась чисельність працюючих у будівництві, на 88% – у промисловості. Особливо складною є ситуація у лісовому господарстві, одній із пріоритетних сфер господарювання, де у 70-х роках минулого століття працювало понад 67 тис. осіб.

Практично із лісу доходи отримувала кожна четверта закарпатська сім'я. А що ми маємо сьогодні? Усупереч рішенням обласної влади про заборону вивезення за кордон деревини у круглому вигляді, із Закарпаття щорічно вивозиться понад 70% від загального обсягу із заготовленого лісу і продається за безцінь. Тут лісові магнати мають успіх, а що має область [5]? Відповісти на це питання дуже просто. Область має тотальну бідність, особливо у сільській місцевості, масштабну трудову міграцію, безробіття, постійні повені, втрачені робочі місця, неотримані доходи і податки, а у кінцевому підсумку відсутність необхідних інвестиційних ресурсів для реанімації лісової сфери. До речі, лісистість країн, у які вивозиться кругляк з області, у два рази і більше перевищує лісистість в Україні. Таким чином, область виступає ефективним інвестором країн-імпортерів, донором їх економіки, створюючи там робочі місця та підтримуючи стабільність їх

економіки. Будучи сировинним додатком Європейських країн, ми обкрадаємо самі себе. Додана вартість має формуватися в області, а не за кордоном. І не потрібно прикриватися тим, що у місцеві бюджети надходять мізерні кошти, бо шкода від цього в десятки разів більша. Це модель слаборозвинутої економіки, яка не дає жодних шансів на її відродження. Спеціалістами підраховано, що на кожні 100 тонн експорту сировини Україна втрачає 25 млн. грн. доданої вартості. А це десятки тисяч робочих місць [1]. Внаслідок цього втрачається джерельна база інвестицій – прибуток суб'єктів підприємства та збереження населення. Така ситуація веде до зниження рівня зайнятості економічно активного населення і виступає серйозним бар'єром на шляху реалізації активної політики на ринку праці.

Орієнтація на інноваційний шлях розвитку економіки регіону посилює взаємозв'язок ринків праці та інновацій. Це знаходить своє відображення не лише у змінах пропорцій між сферами економіки та впровадженні новітніх досягнень науки і техніки у виробництві, але і формуванні якісно нової робочої сили, здатної до оволодіння досягненнями цивілізації, зміни ментальності, розвитку особистих здібностей. Саме тому модернізація економіки, переведення її на інноваційний шлях розвитку, ріст ефективності виробництва, підвищення продуктивності праці повинні здійснюватися у взаємодії із заходами, спрямованими на посилення творчого характеру праці, стимулювання ініціативи, пошук нетрадиційних форм діяльності, стимулю-

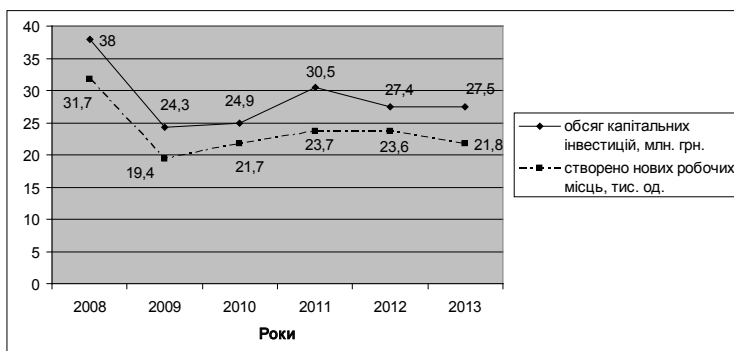

Рис. 2. Взаємозв'язок обсягів капітальних інвестицій і новостворених робочих місць у Закарпатській області за 2008-2013 рр. [2, 6, 7, 8]

Таблиця 1

Розподіл відповідей на питання: «Чому Ви навчалися протягом останніх трьох років, або плануєте навчитись найближчим часом, або що освоюєте самі?»

	Навчався		Планую	
	Осіб	Відсотків	Осіб	Відсотків
Курси для користувачів комп'ютером	64	6	31	3
Семінари з підвищення кваліфікації	104	10	29	3
Курси водіїв	64	6	19	2
Курси з вивчення іноземних мов	6	1	3	0
Тренінги із вдосконалення особистості	5	0	1	0
Бухгалтерські курси	37	4	9	1

вання висококваліфікованої праці. Все це стимулює інноваційну активність, яка матеріалізується у готовності населення до оволодіння новими знаннями, перманентності підвищення свого професійно-кваліфікаційного рівня, здатності впроваджувати здобуті знання у виробництво.

Одним із апробованих індикаторів інноваційної активності населення є система підготовки і перепідготовки кадрів. Моніторинг населення Закарпатської області, проведений вченими Закарпатського регіонального центру соціально-економічних і гуманітарних досліджень НАН України, виявив достатньо суперечливу тенденцію, яка відображена у таблиці 1.

Основними формами підвищення фахового рівня, як видно із наведених даних у таблиці 1, є семінари з підвищення кваліфікації, курси для користувачів комп'ютером та вивчення іноземних мов. Решта форм підвищення професійного рівня, що ефективно зарекомендували себе, зокрема освоєння нових професій, перепідготовка та підвищення кваліфікації, не отримали належного розвитку. Достовірність даних, наведених у таблиці 1, перебувають у тісній кореляції із даними про підготовку та підвищення кваліфікації кадрів за видами економічної діяльності у Закарпатській області за 2013 рік. Їх аналіз показує, що 78,2 відсотка із числа осіб, які освоювали нові професії, припадає на промисловість. Що стосується сільського господарства, тобто пріоритетної сфери сільської економіки, а також мисливства та лісового господарства, то тут навчалися новим професіям 3,6 відсотка, а підвищили кваліфікацію 3,3 відсотка [8, с. 340]. Наве-

дене свідчить про орієнтацію абсолютної більшості респондентів на роботу, що не потребує високої кваліфікації, а домінуючим мотивом їх трудової діяльності є вимушене пристосування до тих змін, які відбулися в економіці області за роки реформ.

Саме під впливом реальних обставин ця категорія людей змушена була змінити набуту професію. Для них професійна адаптація означає просте пристосування, при цьому нерідко з пониженням статусної позиції та матеріального рівня життя. Існуюча ситуація розминається з інноваційною доктриною розвитку економіки України, несучу конструкцію якої формує висококваліфікована робоча сила, під якою маються на увазі працівники з високою формальною освітою, тобто дипломовані, висококваліфіковані спеціалісти. А між тим, в умовах «постіндустріального суспільства необхідно, щоб не менше 30 відсотків дорослого населення мали вищу освіту» [3, с. 79]. Розв'язання цього складного вузла проблем вимагає формування механізму фінансування освіти на субсидарній основі, що передбачає:

- встановлення квот на цільовий прийом із числа сільської молоді до вищих навчальних закладів за державним замовленням;

- надання субсидій для оплати освітніх послуг, повернення яких може здійснюватися у двох формах – через відпрацювання протягом визначеного терміну, або через повернення державних субсидій у грошовій формі, якщо у випускника навчального закладу відсутня мотивація до праці за отриманою спеціальністю;

- запровадження консолідованої форми оплати освітніх послуг за рахунок підприєм-

ницьких структур, що пред'являють попит на працю дипломованих працівників, та кошти сімей випускників.

Формування фінансового механізму оплати освітніх послуг закладає надійний фундамент для підготовки висококваліфікованих кадрів.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Аналіз взаємозв'язку ринку праці з базовими інститутами ринкової економіки вказує не тільки на його специфічні особливості функціонування, але і на домінуюче становище в структурі ринкового господарства.

Не дивлячись на те, що ринок праці виконує різноманітні функції, в нинішніх умовах економічного поступу на передній план виходить проблема формування реальної ціни

праці, яка забезпечувала б процеси розширеного відтворення здатності людини до праці.

Рівень доходів населення не тільки посилює взаємозв'язок між різними сегментами ринку, але значною мірою сприяє встановленню рівноваги на ринках товарів і послуг, інвестицій, інновацій та фінансів.

Принаймні це означає, що ефективне функціонування ринкових механізмів є комплексною проблемою, оскільки зміни в одному сегменті ринку неминуче викликають зміни в інших сегментах. Це потребує системного підходу до здійснення активної політики на регіональному ринку праці, яка б включала реалізацію не тільки кількісних, але і якісних змін у системі регулювання соціально-трудова відносин, зайнятості та ринку праці.

Список літератури:

1. Дзеркало тижня. №4 (200). – 2015. – 7 лютого.
2. Експрес-інформація Закарпатського обласного центру зайнятості.
3. Захаров Ю. А. Новые финансовые инструменты в высшем образовании / Ю. А. Захаров, М. В. Курбатова, В. С. Долганов, Е. А. Морозова / Университетское управление: практика и анализ, 2004. – № 1. – С. 77-89.
4. Лібанова Е. М. Ринок праці / Е. М. Лібанова. – Київ: Центр навчальної літератури, 2003. – 224 с.
5. Газета «РІО». - № 7 (879). – 14 лютого. – 2015.
6. Статистичний щорічник Закарпаття за 2009 рік. – Ужгород: Головне управління статистики в Закарпатській області, 2010. – 543 с.
7. Статистичний щорічник Закарпаття за 2011 рік. – Ужгород: Головне управління статистики в Закарпатській області, 2012. – 544 с.
8. Статистичний щорічник Закарпаття за 2013 рік. – Ужгород: Головне управління статистики в Закарпатській області, 2014. – 511 с.

УДК 330.567.101

Станкевич Ю.Ю.,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри економічної теорії,
Херсонський державний університет

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ПРИРОДИ ДОМОГОСПОДАРСТВА В СУЧАСНИХ УМОВАХ

METHODOLOGICAL FEATURES OF THE STUDY ECONOMIC NATURE OF THE HOUSEHOLD AT THE PRESENT TIME

У статті аналізуються шляхи залучення нових теоретико-методологічних підходів до дослідження економічної природи домашнього господарства. Визначено основні переваги використання принципів цивілізаційної парадигми та системного підходу при цілісному розкритті сутнісних рис домогосподарства.

Ключові слова: домогосподарство, цивілізаційна парадигма, системний підхід, метод дослідження.

В статье проанализированы возможности использования новых теоретико-методологических подходов при исследовании экономической природы домашнего хозяйства. Определены основные преимущества принципов цивилизационной парадигмы и системного подхода при комплексном изучении характерных особенностей домохозяйства.

Ключевые слова: домохозяйство, цивилизационная парадигма, системный подход, метод исследования.

In this article facilities of the using new methods-theoretical approaches under the study of the household economic nature were analyzed. The main advantages of the civil paradigm foundations & systems approach under the integrated study of the household characteristics were specified.

Keywords: household, civil paradigm, systems approach, method-theoretical approach.

Постановка проблеми. За умов посилення глобалізаційних процесів у світовому господарстві підвищуються вимоги до дослідження всіх інституційних суб'єктів. У перше чергу це стосується домашніх господарств, оскільки вони виступають не тільки постачальниками робочої сили, але одночасно є носіями підприємницької діяльності й основним інститутом розвитку індивіда. Складність дослідження домогосподарства також пояснюється великою кількістю домогосподарств, їх якісною відмінністю, а також різноманітністю видів діяльності даної господарської одиниці, які умовно можна поділити на суто економічні (виробництво, обмін, споживання, заощадження та інвестування) та неекономічні (формування

людського капіталу, навчання, організація відпочинку та дозвілля тощо).

Крім того, остання чверть ХХ–початок ХХІ ст. ознаменувалися радикальною модернізацією та актуалізацією проблем методології науки. Поступово відбувається зміна парадигми мислення, що приводить до кардинальних зрушень у розвитку економічної науки. Тому сучасне дослідження сутнісних рис домашнього господарства вимагає активного використання нових методологічних підходів, наприклад принципів цивілізаційної та системної парадигм тощо. Адже за допомогою залучення останніх можна отримати більш цілісне та комплексне уявлення про домогосподарство як одну з головних економічних організацій сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема домашнього господарства не є новою для науковців, оскільки у різні часи досліджувалися окремі питання, які відображали сутність даної господарської одиниці в конкретний період суспільного розвитку. Серед інших ми виділяємо праці Ксенофонта, Т. Мальтуса, К. Бюхера, М. Вебера, Ф. Енгельса, О. Чаянова, Р. Поллака, Г. Беккера, Ф. Модільяні тощо.

Протягом останніх двадцяти років постійно підвищується увага вітчизняних науковців до домогосподарства, в першу чергу такі обставини пов'язані зі зміною його положення в українському суспільстві, що передбачає не тільки споживання товарів та послуг, але й активну участь у їх створенні. Серед пострадянських дослідників, які вивчають економічну природу домашнього господарства за допомогою нового методологічного інструментарію слід виділити С. Барсукову, В. Жеребіна, І. Калабіхіну, М. Лазебну, Е. Лібанову, М. Литвак, Н. Манохіну та інших.

Постановка завдання. На основі викладеного вище можна сформулювати завдання даного дослідження, що полягає у висвітленні сутності нових теоретико-методологічних підходів, наукових парадигм та можливі шляхи їх використання при дослідженні економічної природи сучасного домашнього господарства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Складним питанням для сучасного науковця є визначення на кожному конкретному етапі дослідження найбільш пріоритетного методологічного підходу, який буде з високим рівнем ефективності застосовано для аналізу тих чи інших явищ та процесів. Така складність пояснюється широким спектром методів наукового пізнання, кількість яких останнім часом значно збільшується. Адже під впливом науково-технічної революції, технологічного процесу суттєвих змін зазнали не тільки засоби виробництва, місце та значення діяльності людини у розвитку суспільства, але й методи наукового дослідження. У першу чергу, такі зміни пов'язані з активним поширенням цивілізаційної парадигми, що протиставляється формаційній парадигмі. Зокрема, остання широко вико-

ристовує принципи діалектики й вже не відповідає сучасним вимогам. Головним недоліком такого підходу стало ігнорування ролі індивіда в економічних процесах та широке зосередження уваги на виробничих відносинах, на способі виробництва тощо. Саме тому економічні дослідження, які ґрунтуються на принципах формаційної парадигми носять абстрактний характер й «відірвані» від практики, від реалій життя тощо.

Замінивши формаційний підхід цивілізаційна парадигма поступово стає методологічною основою економічних та історико-економічних досліджень ринкової економічної системи. Її особливістю є не заперечення формаційного підходу, а його розширення, доповнення.

Міждисциплінарний підхід в межах цивілізаційної парадигми є особливо важливим при дослідженні економічної природи домогосподарства, оскільки передбачає застосування досягнень інших суспільних наук, а саме соціології, права, філософії, політології, психології та інших. Дійсно, сьогодні дана господарська форма аналізується не тільки економістами, але й спеціалістами широкого кола наукових дисциплін. Представники різних галузей знань акцентують увагу на дослідженні різних аспектів функціонування й розвитку домогосподарства та сім'ї, які, здебільшого, визначаються предметом дослідження кожної конкретної дисципліни.

Так, для економістів домогосподарство виступає як: 1) важливий суб'єкт економічної системи та провідна господарська форма розвитку економічної складової суспільства; 2) один з головних власників ресурсів, а саме трудових, грошово-фінансових, матеріальних, підприємницьких здібностей тощо; 3) активний учасник процесу виробництва товарів та послуг, їх розподілу, обміну та споживання тощо.

Соціологи та демографи досліджують різні аспекти демографічної поведінки, міграційні процеси, динаміку відтворення населення, оцінюють якість їх життя тощо. Представники історії та етнографії розглядають генезис сім'ї та домашнього господарства, починаючи з появи людства на Землі, аналізують їх місце та значення в різних цивілізаціях. Юристи вивчають особли-

вості правових відносин між членами сім'ї, а також між домогосподарством та іншими суб'єктами економічної системи. Предметом дослідження психологів є аналіз звичок, почуттів, традицій та інших проявів людської поведінки, які впливають на добробут та розвиток господарських відносин. Ми вважаємо, що використання економістами наукових здобутків інших наук обумовлює більш глибоке, багатопланове, цілісне вивчення економічної сутності домогосподарства, його еволюції та місця в сучасній економіці.

Однією з ключових ознак цивілізаційної парадигми є людиноцентричність, тобто центром аналізу даного методологічного підходу стає людина (особистість) з її індивідуальним світом, уміннями та навичками, уподобаннями тощо. Потребу у використанні такого принципу можна пояснити, по-перше, тим, що домашнє господарство складається з групи людей, що об'єднані родинними зв'язками, діяльність яких спрямована на досягнення спільних цілей. По-друге, останнім часом простежується тенденція до зростання частки індивідуальних домогосподарств, тобто таких, що складаються з однієї особи. Тому, економічну діяльність такого виду домогосподарства вчені часто ототожнюють з діяльністю індивіда, що виступає одним з основних факторів розвитку суспільства в межах цивілізаційної парадигми.

Наступною характеристикою цивілізаційної парадигми є те, що вона дозволяє вивчати економічні явища та процеси у їх еволюції (від найнижчих форм до більш складних систем), динаміці, що є дуже важливим для історико-економічних досліджень. Вивчення основних економічних інститутів, явищ, процесів за допомогою пізнання їх генезису та функціонування, розгляду їх суттєвих рис та структури, дослідження прямих та зворотних зв'язків, рушійних сил дає можливість для більш системного та глибокого розкриття економічної сутності інститутів, явищ та процесів, а також ринкового господарства в цілому.

Домогосподарство є історично першою економічною організацією людей, яка виникла ще у первісному суспільстві задовго до появи держави, міста, підприємництва

та ринкової економіки взагалі, тому дослідження процесу його еволюції дозволяє визначити історичні особливості діяльності домогосподарства та його види, що є дуже корисним не тільки для наукового пізнання сутності домогосподарства, але й для усунення помилок минулого.

Продуктивним підходом, який суттєво розширює межі сучасних економічних досліджень є системна парадигма, яка, на думку української вченої Л. Примостки, виступає як узагальнююча діалектично-логічна форма мислення, що виконує методологічну функцію в прикладних наукових дослідженнях [8, с. 18]. Необхідно зазначити, що однією з перших наук, у якій об'єкти дослідження почали розглядатися як системи, була біологія. Таким чином, системний підхід використовується не тільки в економічних дослідженнях. Вважають, що майже всі сучасні науки побудовані за системним принципом.

Інший відомий дослідник системного підходу Е. Г. Юдін наголошує, що про системний підхід потрібно говорити як про єдиний напрямок у розвитку сучасного наукового пізнання. Адже усі дослідження, які відбуваються у рамках даного підходу спрямовані на вивчення специфічних характеристик складно організованих об'єктів – систем [11, с. 137].

Найбільш повно властивості системної парадигми були викладені відомим угорським економістом Я. Корнаї, які полягають в наступному: 1) об'єктом дослідження виступає цілісна система, що перебуває у взаємозв'язку та взаємодії з іншими системами; 2) системна парадигма не може бути зведена до будь-якої дисципліни, адже її потрібно розглядати як школу цілої суспільної науки; 3) у межах будь-якої економічної системи існують певні дисфункції, що є специфічними для кожної з них; 4) одним з найбільш типових методів системної парадигми є якісне та кількісне порівняння; 5) переваги, характерні для окремих складових системи або її суб'єктів є продуктами діяльності самої системи тому, якщо система змінюється, то змінюються і її переваги; 6) система розвивається не лише під впливом законів власної еволюції, але й під впливом прийнятих специфічних адміністративних рішень [5, с. 4-12].

Досліджуючи сутність домогосподарства за допомогою системного підходу, потрібно виходити з того постулату, що економічна сфера є складовою суспільства, до якого крім економічної відомий американський соціолог Т. Парсонс відносить політичну, соціальну та духовно-культурну сфери [6]. У свою чергу, економічна складова складається з безлічі підсистем, однією з яких є домогосподарство. Крім того, однією з підсистем соціальної сфери є сім'я, що також пов'язана з домогосподарством. Адже лише члени сім'ї можуть бути членами домогосподарства, тому соціально-історичні фактори її розвитку, уподобання, вміння та навички її членів неодмінно впливають на еволюцію та економічне становище домогосподарства. Схематично зв'язки домогосподарства з суспільством представлено на рисунку 1.

Отже, можна зробити висновок, що домогосподарство відповідає усім властивостям системи, а саме: 1) цілісності (зміни будь-якого елемента системи приведуть до зміни системи в цілому); 2) домінування цілого над складовими його частинами; 3) полісистемності (можливість виділяти в цілому складові частини різними способами); 4) ієрархічності (кожен компонент системи розглядається як самостійна система, й у свою чергу, кожна система виступає елементом більш високого рівня).

Таким чином, домогосподарство є складною мультипросторовою системою, яка одночасно поєднує в собі наступні риси:

1) є добровільним об'єднанням людей, які, здебільшого, перебувають у родинних або кровноспоріднених відносинах, об'єднані не тільки спільним бюджетом та цілями діяльності, але й місцем проживання, іноді домашнє господарство може складатися з однієї людини; 2) проявляє себе як важливий економічний суб'єкт ринкового господарства, який впливає не тільки на добробут та процвітання національної економіки, але й на морально-духовне становище населення; 3) може вільно розпоряджатися наявними правами власності на ресурси (грошові, трудові, інтелектуальні, майнові та інші); 4) охоплює усі види економічної діяльності, що можуть носити як натуральний, так і товарний характер; 5) виступає не тільки головним постачальником фінансових ресурсів до бюджету сім'ї, але й вирішує проблеми відтворення населення та розвитку індивіда, особистості в межах власної сім'ї, тим самим суттєво впливає на розвиток соціальної складової суспільства; 6) побудоване на принципах взаємодовіри, взаємодопомоги, співробітництва, навчання та передачі досвіду майбутнім поколінням тощо [9, с. 13].

Комплексне дослідження економічної природи домогосподарства має включати три рівні аналізу, зокрема: нано-, мікро- та макро-, які тісно пов'язані між собою. Адже ті аспекти, що вивчаються на окремому рівні знаходяться під впливом факторів інших рівнів, а також, у деякій мірі, самі їх детермінують.

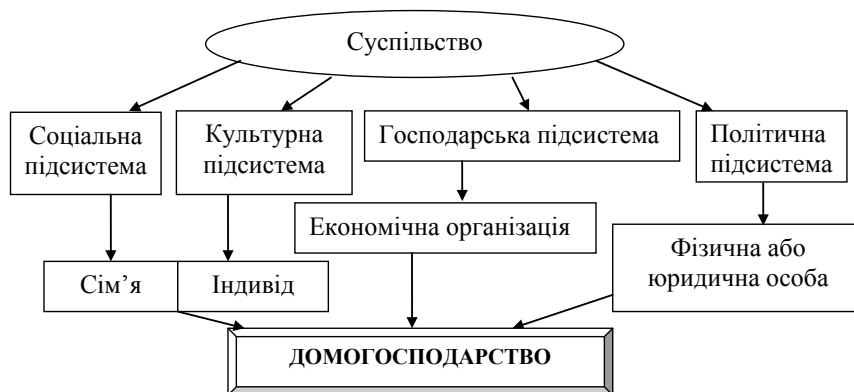

Рис. 1. Зв'язки домогосподарства з суспільством

Джерело: розроблено автором

Так, в межах наноаналізу домогосподарство вивчається як найменша одиниця економічної системи й вихідна точка розвитку економіки. На такому рівні досліджуються уподобання, інтереси, мотиви та стимули діяльності, фактори поведінки окремого члена домогосподарства, індивіда, а також економічні відносини між членами одного домогосподарства. Крім того, відомий російський дослідник Г. Клейнер вважає, що наноаналіз (нанаеконіміка) знаходиться на перетині інтересів неокласичної, інституціональної та еволюційної теорії, а тому, виступає природним та найбільш вдалим полем для синтезу теорій та рівнів економіки [4, с. 79].

Крім того, при даному рівні дослідження домогосподарства в сучасних умовах доцільно використовувати інституціональний аналіз, що дозволяє проаналізувати внутрішню будову даної господарської одиниці, яка передбачає наявність відносин влади та підпорядкування, що не завжди відповідають економічним законам. Внутрішні домогосподарські взаємовідносини носять, як правило, неформальний, нееконімічний характер, хоча й передбачають розподіл споживчих благ та спільну економічну діяльність.

Відомий американський економіст, представник неоінституціональної теорії Дж. Гелбрейт зазначав, що домогосподарства, як правило, ототожнювали з індивідами, які є споживачами, і фактором виробництва, їх розглядали без урахування зв'язку з владними відносинами, що характеризують організацію [1, с. 64-65]. Дійсно специфіка владних відносин, які виникають у домогосподарстві, полягає в тому, що вони мають простий і персоніфікований характер.

Складні взаємозв'язки між членами одного домогосподарства передбачають різноманітну та багатогранну структуру домашнього господарства. Зазвичай, для врегулювання таких зв'язків домогосподарства, що складаються з декількох членів, визначають «голову сім'ї», який виступає своєрідним неформальним лідером. Така особа наділяється повноваженнями щодо прийняття важливих рішень та розпорядження сімейним бюджетом. Серед основних чинників, що

визначають голову домогосподарства можна назвати, зокрема такі: 1) соціальний статус та рівень грошових доходів; 2) бажання та можливість здійснювати керівництво в межах конкретного об'єднання людей; 3) особливості характеру та поведінки; 4) морально-психологічна стійкість тощо. Проте, існують випадки, коли лідером домогосподарства стає людина, яка є найменш успішною у зовнішньому середовищі, разом з тим вона користується повагою, пошаною та довірою серед членів сім'ї. Діяльність голови сім'ї передбачає вирішення ще однієї важливої функції розвитку домогосподарства, а саме захист слабких представників родини більш сильними.

Владні відносини в межах домогосподарства мають свої особливості. З одного боку, їх формування передбачає передачу прав:

– контролю батькам над діями дітей, натомість дитині гарантують турботу і забезпечення її інтересів;

– контролю над формуванням і витратами сімейного бюджету одному з членів домогосподарства — главі сім'ї, який діє в інтересах усіх членів сім'ї та забезпечує більший рівень їх добробуту, ніж вони могли б досягти поодиноці.

В цілому інституціональний аналіз економічної природи домогосподарства дозволяє провести детальне дослідження домогосподарства як одного з елементів інституціонального середовища, включаючи його неформальні зв'язки, що можуть іноді виступати доповненням формальних норм.

Наступний рівень вивчення сутності домашнього господарства – це мікроекономічний аналіз, що передбачає вивчення даного суб'єкта як економічної організації, конкретної економічної одиниці. При такому дослідженні аналізується економічна активність, економічний потенціал, особливості ринкової поведінки та функціональних проявів діяльності домогосподарства.

Вперше мікроекономічний аналіз до вивчення сутнісних рис домогосподарства застосував лауреат Нобелівської премії 1992 року Гарі Беккер, якого сьогодні вважають засновником нової економічної теорії домашнього господарства. В рамках даної теорії вчений дослідив велику кількість

питань, які раніше не вважалися сферою економічної науки, а саме: 1) особливості розподілу праці між членами сім'ї; 2) аналіз шлюбного ринку; 3) еволюцію інституту сім'ї у довготривалій історичній перспективі; 4) значення альтруїзму для добробуту та розвитку сім'ї; 5) вибір, за висловом Г. Бекера, між кількістю дітей та їх «якістю»; 6) динаміку розлучень тощо. Тому зрозумілим стає вислів відомого російський вченого В. Автономова, який зазначає, що після робіт Г. Бекера не залишилися жодного з аспектів життєдіяльності сім'ї, що не досліджувалися кризь призму економічного підходу [2].

Отже, домашнє господарство за своєю природою є економічною організацією, тому що, перш за все, – це суб'єкт економічної діяльності, що об'єднує, координує та спрямовує поведінку людей (членів сім'ї) в процесі діяльності для досягнення спільної мети. Як відомо, економічна організація створюється і функціонує для ефективного управління ресурсами, що знаходяться у її власності, але це також є одним з головних критеріїв функціонування домогосподарства. Проте, варто зазначити, що домогосподарство є специфічним видом економічної організації. Його унікальність полягає в тому, що домашнє господарство орієнтовано не лише на отримання прибутку, але й на задоволення потреб своїх членів, а саме економічних, духовно-культурних, виховних тощо.

Засновником трансакційного підходу до вивчення домогосподарства є відомий американський економіст Роберт Поллак. Вихідною точкою його дослідження є думка про те, що застосування трансакційного підходу до вивчення сім'ї розширює та узагальнює нову економічну теорію домашнього господарства. За допомогою нового методологічного підходу Р. Поллак розглядає сім'ю як керовану структуру, акцентує увагу на внутрішню організацію та процеси розподілу в середині сім'ї, підкреслює значення переговорів між членами сім'ї [7, с. 54]. Трансакційний підхід займає провідне місце серед методологічних напрямків дослідження економічної природи домогосподарства, особливо якщо мова йде про дослідження даного суб'єкту на мікрорівні.

Також домогосподарство є предметом дослідження макроекономічної науки. За допомогою макроекономічного аналізу вивчаються зовсім інші аспекти функціонування домогосподарства. По-перше, вивчається вся сукупність домашніх господарств, що представляє сектор домогосподарств у національній економіці. Під час такого аналізу оцінюється загальне макроекономічне значення їх діяльності, тенденції поведінки, способи адаптації до змін у світовому господарстві, а також такі показники як споживання й заощадження, особливості інвестиційної поведінки даної господарської одиниці, внесок у створення валового внутрішнього продукту країни тощо. Зазначений підхід є дуже важливим, тому що вивчає поведінку домогосподарств, відображає економічне положення населення та його інтереси в цілому та здійснює суттєвий вплив на національну економіку.

По-друге, зовнішні зв'язки домогосподарства з іншими суб'єктами ринкової економічної системи, а саме державою та різними формами економічних організацій (підприємствами, товариствами, фірмами та іншими домогосподарствами). Особливості такої взаємодії можна представити кругообігом ресурсів, товарів, послуг та доходів.

Домогосподарство, фірма та держава завдяки своїм взаємним діям, зобов'язанням, рішенням утворюють базисну структуру ринкової економіки, в якій домашні господарства відіграють значну роль та виконують наступні функції: 1) сплачують податки як фізичні особи та інші платні послуги на користь держави; 2) отримують субсидії, пенсії, заробітну платню, стипендії та інші трансферти; 3) виступають постачальниками різноманітних ресурсів, власниками яких вони є (праця, капітал, підприємницькі здібності тощо); 4) створюють власні заощадження, які можуть бути використані для власних цілей або для інвестування; 5) формують споживчий попит на товари та послуги, які виробляють не тільки різні економічні організації та держава, але й інші домогосподарства.

Ми поділяємо наукову позицію С. В. Степаненка, що постійний взаємозв'язок між різними суб'єктами економічної системи має важливе значення для ефективного розвитку

економіки. Крім того, у результаті такої взаємодії змінюються не тільки самі індивіди (суб'єкти), їхні цілі та потреби, але й суспільство в цілому, а господарська система набуває динамічного стану [10, с. 30].

Слід зазначити, що нано-, мікро- та макроекономічні рівні дослідження сутності домогосподарства тісно пов'язані між собою. Оскільки, від діяльності окремого індивіда, члена домогосподарства залежить ефективність самого домашнього господарства. У свою чергу, становище домогосподарства як одного з головних суб'єктів економічної системи впливає на розвиток національної економіки.

Висновки з проведеного дослідження. Вищезазначені методи наукового дослідження створюють основу для здійснення цілісного аналізу сутності домашнього господарства, визначення проблем його розвитку на Україні. Стає можливим більш ґрунтовне та глибоке вивчення відображення економічної природи домашнього господарства не тільки у працях економістів, а також у розробках соціологів, істориків, етнографів тощо, що дасть можливість комплексного дослідження впливу різних соціальних та суспільних факторів на економічне становище домогосподарства.

Список літератури:

1. Гэлбрейт Дж. Экономические теории и цели общества / Дж. Гэлбрейт. – М. : Прогресс, 1976. – 406 с.
2. Ерохин С. А. Синергетическая парадигма современной экономической теории / С. А. Ерохин // Актуальні проблеми економіки. – 2001. – № 1. – 2. – С. 4–17.
3. История экономических учений : учеб. пособие / ред. В. Автономов. – М. : ИНФРА-М, 2004. – 784 с.
4. Клейнер Г. Нанoeкономика / Г. Клейнер // Вопросы экономики. – 2004. – № 12. – С. 79–80.
5. Корнай Я. Системная парадигма / Я. Корнай // Вопросы экономики. – 2002. – № 4. – С. 4–22.
6. Парсонс Т. Система современных обществ / Толкотт Парсонс ; пер. с англ. Л. А. Седова, А. Д. Ковалева; науч. ред. пер. М. С. Ковалева. – М. : Аспект Пресс, 1998. – 270 с.
7. Поллак Р. Трансакционный подход к изучению семьи и домашнего хозяйства / Роберт Поллак // THESIS. – 1994. – № 6. – С. 50–73.
8. Примостка Л. Системний підхід та системний аналіз в економічних дослідженнях / Л. Примостка // Ринок цінних паперів України. – 2003. – № 9–10. – С. 19–23.
9. Станкевич Ю. Ю. Домогосподарство в ринковій економічній системі та його відображення у світовій економічній думці ХХ століття / Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук / Ю. Ю. Станкевич. – К., 2010. – 19 с.
10. Степаненко С. В. Інституціональний аналіз економічних систем (проблеми методології) : монографія / С. В. Степаненко. – К. : КНЕУ, 2008. – 312 с.
11. Юдин Э. Г. Методология науки. Системность. Деятельность / Э. Г. Юдин. – М. : Эдиториал УРСС, 1997. – 459 с.

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

УДК 338.2

Данік Н.В.,
*кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів та кредиту,
Миколаївський національний університет
імені В. О. Сухомлинського*

БІЗНЕС-ПЛАНУВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗДІЙСНЕННЯ ФІНАНСОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

BUSINESS PLANNING AS A TOOL FOR THE IMPLEMENTATION OF FINANCIAL MANAGEMENT IN CONDITIONS OF MODERN DEVELOPMENT OF UKRAINE

У даній статті проведений аналіз сучасного стану бізнес-планування на підприємствах України. Виявлені основні проблемні моменти і слабкі місця українських бізнес-планів. Розглянуті основні недоліки при замовленні бізнес-плану як специфічної послуги.

Ключові слова: бізнес-план, фінансовий план, організаційний план, маркетинговий план, ризики, ціна, бізнес-ідея, інвестор.

В данной статье проведен анализ современного состояния бизнес-планирования на предприятиях Украины. Выявлены основные проблемные моменты и слабые места украинских бизнес-планов. Рассмотрены основные недостатки при заказе бизнес-плана как специфической услуги.

Ключевые слова: бизнес-план, финансовый план, организационный план, маркетинговый план, риски, цена, бизнес-идея, инвестор.

This article analyzed the current state of business planning in the Ukraine, identified key problematic aspects and weaknesses of Ukrainian business plans, and considered the basic disadvantages in the ordering business plan as a specific service.

Keywords: business plan, financial plan, organizational plan, marketing plan, risks, Price, business idea, investor.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день нестабільність факторів навколишнього середовища вимагає від підприємств детального прогнозування своєї стратегічної та поточної діяльності, врахування загроз і можливостей подальшого розвитку та досягнення поставлених цілей. Сучасність вимагає від менеджменту будь-якої організації вміння приймати відповідні управлінські рішення. Важливим елементом стратегічного планування, який вирі-

шальною мірою може передбачати реакцію підприємства на вимоги зовнішнього середовища та підтримувати його відповідну поведінку на ринку, є бізнес-планування, яке можна розглядати як дієвий інструмент сучасного менеджменту, завдяки якому підприємства можуть визначити мету і завдання свого функціонування, розробляти систему заходів щодо поліпшення результатів діяльності або запобігання небажаним явищам.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання складання бізнес-планів з урахуванням економічної ситуації розглянуті у наукових працях відомих вчених: Н. Крилової, В.А. Чичина [1], К. Кіпермана, І.В. Ліпсіса, Алексєєва М.М. [2], Г.Д. Львовського, В.Д. Маркової, Покропівного С. Ф. [3], М. Муллей, О.І. Пальчик, Смаковська Ю. [4], Г. Пітерса, А.Р. Полякова, Х. Роузена, Ю.І. Скірко, В. Хруцького та ін.

Водночас, багато аспектів цієї проблеми з огляду на особливості розвитку сучасної економіки потребують більш повного та предметного дослідження. На сьогодні існує декілька наукових підходів до розробки бізнес-планів на підприємстві, які обґрунтовані зарубіжними економістами і менеджерами: П. Тіффані, Стівеном Д. Пітерсоном, Х. Роузеном, Р. Уотерменом, та іншими. Але всі ці наукові розробки повинні підлягати ретельній адаптації до українських реалій та стану перехідної економіки.

Постановка завдання. Основною метою дослідження є проведення аналізу сучасного стану бізнес-планування в Україні та виявлення основних проблемних моментів і слабких місць процесу бізнес-планування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Бізнес-планування – це сучасний і досить популярний термін на сьогодні в бізнес-середовищі. Але розробка бізнес-планів і ведення діяльності в руслі постійного бізнес-планування з урахуванням всіх нюансів даного поняття (постійний моніторинг ринку, стану конкурентної середовища, складання планів для впровадження будь-яких змін і т.д.) на вітчизняних просторах знаходяться на відчутній відстані від європейських практик розвинутих країн.

Багато бізнесменів, які опрацювали не одне зарубіжне видання з розробки бізнес-планів і намагаються дотримуватися рекомендацій, викладених у них, стикаються з нерозглянутими там, та й невідомими на Заході труднощами. На відміну від західних країн, ділове планування в Україні має ряд особливостей [1, с. 59].

Українське законодавство на сьогодні не закріплює обов'язковості розробки бізнес-плану. Останній є новим документом для більшості українських підприємств [2, с. 115].

Незважаючи на прагнення країни приєднатися до європейської спільноти та підвищити стандарти якості продукції, послуг та принципів ведення бізнесу, значно поширена позиція, яка заперечує доцільність розробки розгорнутого бізнес-плану і передбачає, як альтернативу, стисле техніко-економічне обґрунтування. Іноді вважається, що відсутність проробленого бізнес-плану може бути компенсована знанням “глибин” вітчизняного бізнесу й інтуїцією.

Для такого стану подій в Україні існує багато передумов. Неконкурентоспроможність українських бізнес-планів пояснюється цілим рядом помилкового ставлення до цього питання перш за все зі сторони замовників бізнес-планів (під замовником розуміється юридична або фізична особа, яка володіє певною бізнес-ідеєю і прагне до її реалізації). Для цього необхідно знайти інвестора, якого можна залучити саме якісним бізнес-планом. Цей документ власник ідеї може доручити розробити своїм внутрішнім спеціалізованим підрозділам, які частіше всього в дрібному та середньому бізнесі просто відсутні, або ж замовити у сторонньої організації, яка пропонує такі послуги, маючи висококваліфікованих досвідчених фахівців у сфері бізнес-планування та консалтингу. Розглянемо саме останню ситуацію і, впливаючи з української практики, проблеми [4, с. 435].

Бізнес-план повинен коротко та чітко відображати план реалізації проекту. Він дає змогу інвестору оцінити якість проекту та можливості учасників. Тобто це основний документ, переглянувши який, інвестор може прийняти рішення про вкладення своїх коштів у конкретну ідею. В той же час цей документ надає можливість особі, яка має певну бізнес-ідею, донести її до інвестора і отримати кошти на її реалізацію [5, с. 67]. Отже, можна зробити висновок, що даний документ являється корисним для кожного учасника бізнес-проекту і сприяє розвитку підприємництва та розвитку економіки і суспільства в цілому. Але дійсність і практичні аспекти відрізняються від теоретичних.

Окрім ціни бізнес-плану замовник зацікавлений у результаті. А щоб його отримати, важливо виокремити та позбавитися від певних помилкових позицій та поглядів, що

супроводжують українських підприємців при замовленні даної специфічної послуги. Отже, розглянемо основні помилки замовників бізнес-планів.

Перш за все, найпоширеніша проблема полягає у обсязі робіт, який замовник бажає отримати від розробників. Замовник вважає, що бізнес-план у нього вже є і все, що необхідно, це консолідувати цифри у таблиці, які потім буде легко аналізувати інвесторові. Але в більшості випадків при детальному ознайомленні спеціаліста з об'ємом робіт виявляється, що замовник має лише опис своєї ідеї а для того, щоб фінансовий план був переконливим, потрібно ще серйозно попрацювати [4, с. 436]. Тобто на практиці бізнес-середовище зіштовхується з проблемою недостатньої обізнаності керівників у питаннях бізнес-планування і звідки беруться цифри, здатні вразити інвестора.

Отже, будь-який бізнес-план включає в себе три блоки: маркетинговий, організаційний і фінансовий. Перші два блоки бізнес-плану можна фактично розглядати, як підготовку вихідних даних для третього, фінансового. У маркетинговому блоці готуються вихідні дані для дохідної частини фінансового плану, в організаційному – для видаткової. Ось якщо всі ці цифри у вас є, тоді все готово для головного фінансового планування, оскільки в переважній більшості випадків саме там будуть зосереджені дані, що цікавлять інвесторів і замовників бізнес-плану [5, с. 68]. Фінансовий блок в обов'язковому порядку містить [6, с. 257]:

- бюджет доходів і витрат, який ілюструє прибутковість проекту;
- бюджет руху грошових коштів, який розраховується для визначення розміру інвестицій, термінів їх використання і повернення;
- розрахунок фінансових показників, що відображають прибутковість і стійкість проекту.

Але не варто робити швидких висновків і ставати прихильником поширеного погляду, що єдиним вагомим результатом бізнес-плану є фінансовий план. Безумовно, прогноз фінансових показників цікавить інвестора в першу чергу. Але, як правило, гарні цифри потрібно обґрунтувати і в цій справі будуть корисні і грамотний аналіз

ринку, і переконлива програма просування та продуманий план розвитку продукту [1, с. 60]. А у випадку, якщо бізнес-план розробляється і для «внутрішнього користування», організаційний план повинен бути опрацьований максимально детально, щоб стати реальним керівництвом до дії.

На жаль, іноді замовники взагалі вважають, що інвестор читає тільки резюме бізнес-плану, основу якого складають ключові фінансові показники. Але далеко не всі інвестори такі легковажні, адже не варто забувати про те, що він інвестує свої кошти і напевно прагнучим бути максимально детально ознайомлений з бізнес-проектом [1, с. 61]. Саме тому бізнес-план повинен розроблятися поступово, починаючи з опрацювання маркетингової частини, щодо якої знову ж в українському бізнесі існують помилкові стереотипи, план – це все, маркетинг – ніщо. Навіть розуміючи необхідність обґрунтування дохідної частини, деякі замовники намагаються викреслити зі складу робіт аналіз ринку і опрацювання тактики маркетингу, вважаючи це зайвою тратою коштів за інформацію, яка не відіграє кардинальної ролі в їх діяльності.

У багатьох випадках маркетинговий блок, що включає дослідження ринку – це найбільш трудомістка частина бізнес-плану: ємність і динаміку ринку, виявлення конкурентів, їх слабкі і сильні сторони, розробка стратегії конкуренції, аналіз можливих постачальників, розробка тактики діяльності на ринку: ціноутворення, способи продажів і просування товару, перспективи розвитку і т.д.

Розглянемо ще один проблемний аспект бізнес-плану, а саме аналіз ризиків. Незважаючи на той факт, що даний пункт входить у структуру бізнес-плану практично кожного стандарту, частіше за все до цього пункту підходять без особливої відповідальності, вставляючи в документ шаблонний примірник, навіть не корегуючи його з огляду до специфіки бізнес-проекту. Такий підхід являється вкрай непрофесійним [6, с. 259]. Розробник зобов'язаний виявити всі ймовірні ризики, тобто можливі обставини, здатні привести до істотного погіршення показників проекту. Потім по кожному ризику розробляються заходи, спрямовані на його запобігання або компенсацію його негативного впливу.

На завершення проводиться кількісна оцінка наслідків негативного розвитку подій і розрахунок фінансових показників за умови такого сценарію. Таким чином, в результаті роботи над цим пунктом бізнес-плану замовник отримує відповіді на два питання [5, с. 70]:

– які ризики найбільш небезпечні для життєздатності проекту?

– що робити, щоб запобігти найбільш небезпечним ризикам та їх негативним наслідкам?

Слід відмітити також один із основних і частіше за все вирішальних аспектів специфіки бізнес-планування в Україні – ціна. Якісний, достовірний бізнес-план створюється висококваліфікованими спеціалістами під конкретний проект з урахуванням цілого ряду індивідуальних особливостей. Такий документ являється каталізатором розвитку підприємства або основним важелем старт-апів. Звісно, його ціна не низька, як і аналогічні консалтингові послуги. Саме тому замовники часто обирають не весь документ, а певні його частини, які являються для них найбільш складними і важливими при аналізі. Таке положення справ і являється передумовою появи всіх вище перерахованих помилок і хибного ставлення до певних структурних підрозділів бізнес-плану.

Якісний бізнес-план дасть змогу розв'язати чимало завдань, основними серед яких є такі [2, с. 143-144]:

1) обґрунтування економічної доцільності нових напрямків розвитку;

2) розрахунок очікуваних фінансових результатів діяльності, насамперед обсягів продажу, прибутку, доходів на капітал;

3) визначення джерел фінансування обраної стратегії, тобто способів концентрації фінансових ресурсів;

4) підбір працівників, спроможних реалізувати такий план.

Висновки з проведеного дослідження. Незважаючи на відсутність законодавчих актів, які прямо зобов'язують розробку бізнес-планів, сьогодні в Україні прийнята значна кількість указів, які формують ділове середовище підприємства. Функціонування в ньому передбачає необхідність розробки бізнес-плану для одержання фінансування проекту. Підвищення обізнаності підприємців і управлінців та переймання зарубіжного досвіду стосовно бізнес-планування приведе український бізнес на новий більш високий рівень розвитку.

Наявність обґрунтованого бізнес-плану сприяє залученню капіталу, визначенню планів на майбутнє, ретельному вивченню передбачуваних ризиків і можливих труднощів, які можуть перешкодити практичній реалізації бізнес-проекту. Його впровадження дозволить значно підвищити ефективність діяльності підприємства, його конкурентоспроможність і скоротити витрати.

В умовах ринкової системи господарювання бізнес-план – це активний робочий інструмент управління, відповідний пункт усієї планової та виконавчої діяльності підприємства. Бізнес-план дає змогу аналізувати, контролювати й оцінювати успішність діяльності в процесі реалізації підприємницького проекту, виявляти відхилення від плану та своєчасно коригувати напрямки розвитку бізнесу.

Список літератури:

1. Чичун В.А., Паламарчук В.Д. Бізнес-планування як фактор успішної підприємницької діяльності // Соціум. Наука. Культура. – 2010. – 21(18). – 86 с. – С. 58-63.
2. Планування діяльності фірми: навч.-метод. посібник / Алексеева М. М. – К.: Фінанси і статистика, 2011. – 248 с.
3. Бізнес-план: технологія розробки та обґрунтування : навч. посібник / Покропивний С. Ф., Соболю С. М., Швиденко Г. О., Дерев'янко О. Г. – [Вид. 2-ге, доп.]. – К.: КНЕУ, 2010. – 379 с.
4. Смаковська Ю. Критерії експертної оцінки бізнес-плану підприємницького проекту // Формування ринкової економіки в Україні. – 2009. – № 19. – 518 с. – С. 434-438.
5. Пашута М. Бізнес-планування як фактор успішної підприємницької діяльності // Персонал. – 2006. – № 10. – 258 с. – С. 66-74.
6. Пугачевська К.Й., Плют Т.С. Значення бізнес-планування як чинника господарської діяльності в ринковій економіці // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – № 21.1. – 469 с. – С. 256-260.

УДК 336 (437.6.):261.7

Палінчак М.М.,

*доктор політичних наук,
професор кафедри міжнародних відносин,
декан факультету міжнародних відносин,
Ужгородський національний університет*

Дроздовський Я.П.,

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри міжнародних економічних відносин,
Ужгородський національний університет*

ДЕРЖАВНЕ ФІНАНСУВАННЯ ЦЕРКВИ (НА ПРИКЛАДІ СЛОВАЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ)

STATE FUNDING OF THE CHURCH (ON THE EXAMPLE OF THE SLOVAK REPUBLIC)

У даній статті аналізується пряма модель державного фінансування церкви на прикладі Словацької Республіки. Досліджується становлення системи фінансового забезпечення церкви державою у Словаччині, виділяються її характерні риси.

Ключові слова: державно-церковні відносини, пряма модель державного фінансування церкви, релігійні організації, свобода думки, совісті, віросповідання.

В данной статье анализируется прямая модель государственного финансирования церкви на примере Словацкой Республики. Исследуется становления системы финансового обеспечения церкви государством в Словакии, выделяются ее характерные черты.

Ключевые слова: государственно-церковные отношения, прямая модель государственного финансирования церкви, религиозные организации, свобода мысли, совести, вероисповедания.

This paper analyzes the model of direct public funding for example, Slovak Republic. Analyzes the development of a system of financial support by the state of the Church in Slovakia, highlighted its characteristic features.

Keywords: church-state relations, direct public funding model churches, religious organizations, freedom of thought, conscience and religion.

Постановка проблеми. Взаємовідносини між державою і церквою, їх становлення та трансформації є однією з найважливіших як для осмислення і вдосконалення політичної практики, так і для подальшого науково-теоретичного та інформаційно-аналітичного аналізу суспільно-політичних відносин. Проблема державно-церковних відносин завжди була актуальною, оскільки ці обидва суб'єкти значною мірою визначали вектор розвитку соціально-політичних процесів упродовж всієї історії людської цивілізації.

Одним із важливих аспектів державно-церковних відносин є проблема фінансового забезпечення церкви та релігійних організацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед вітчизняних учених, які займаються проблематикою державно-церковних відносин, потрібно відзначити Є.В. Єленського [2-3] та О.Н. Саган [4]. Також корисними для нашого дослідження стали праці зарубіжних вчених, такі як М. Шмідт [11; 12] та М. Моравчикової [9].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Особливості моделі

фінансової підтримки церков державою як один засадничих аспектів державно-церковних відносин у Словацькій республіці.

Метою даної статті є розглянути модель прямого державного фінансування церкви та релігійних організацій на прикладі Словацької Республіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Система фінансового забезпечення церкви державою у Словаччині має глибокі коріння з часів Австро-Угорщини, коли церкви як організації були підпорядковані державі [10]. У відповідності із Законом від 1898 р., влада Австро-Угорщини гарантувала духовенству всіх зареєстрованих церков «конгруа» – надбавку до заробітної плати духовенства, якщо грошова винагорода не була нижчою від середнього рівня. Цю норму було рецесійовано в першій Чехословацькій Республіці в 1926 р. Законом «Про конгруа», правові норми якого гарантували духовенству всіх визнаних церков щорічну доплату, яка підвищувалася кожні три роки.

Чехословацьчина була єдиною із соціалістичних країн, в якій було збережене державне фінансування церкви. Згідно із Законом від 1948 р. про економічне забезпечення церков та релігійних спілок держава взяла на себе зобов'язання фінансового забезпечення церкви, але залишила за собою право приймати рішення стосовно всіх важливих питань її діяльності. Держава в зазначений історичний період виділяла кошти тільки на заробітну плату духовенству; інші форми діяльності церкви вона фінансово майже не підтримувала.

Сьогодні Словацька Республіка гарантує своїм громадянам релігійну свободу, а з церквами співпрацює на засадах взаємного партнерства. В 1990 р. було анульовано нагляд держави за церквою, але фінансове забезпечення церкви державою було збережене.

Першим демократичним законом, що регулював державно-церковні відносини, був Закон с. 16/1990 Zb. від 23 січня 1990 р., який замінив закон від 1949 р. «Про матеріальне забезпечення церкви та релігійних організацій державою». У § 1 прийнятого Закону було встановлено: «Держава надає персональну матеріальну винагороду священнослужителям тих церков та релігій-

них організацій, яким особисте матеріальне заохочення було надане до 31 грудня 1989 р., в обсязі, який визначено державним бюджетом Чеської республіки та Словацької республіки» [6, s. 100]. Згідно із Законом, духовну діяльність у церкві та релігійних організаціях могли виконувати тільки ті особи, які мали бездоганну репутацію.

Важливою законодавчою нормою по відношенню до релігійних організацій була Постанова влади Чеської і Словацької федеративної республіки с. 578/1990 Zb. від 20 грудня 1990 р. «Про регулювання заробітної плати духовенству церков та релігійних організацій», у відповідності з якою було збільшено розмір щомісячної заробітної плати духовенству церков і релігійних організацій, що змінювалася в залежності від стажу роботи. На відміну від попереднього новий Закон дозволяв встановлювати ще й доплати, які церкви мали право робити за рахунок власних коштів [11, р. 3]. Управителем фінансових засобів, які виділяли церкві, є церковний відділ Міністерства культури Словацької Республіки, що розподіляє ці ресурси серед церков та релігійних спілок.

Кошти на будівництво нових, реконструкцію та ремонт старих церковних об'єктів і на ремонт монастирів до 1993 р. виділялися за цільовим призначенням.

Постановою уряду Словацької Республіки № 509 від 3 червня 1992 р. «Про економічне забезпечення церкви» було прийнято програму перехідного періоду на 1994-1998 рр., згідно з якою держава продовжувала фінансувати спеціально визначені потреби церкви.

На основі згаданих актів держава надає окремим церквам фінансові засоби на заробітну плату священникам. Кошти виділяються з державного бюджету Словацької Республіки на відповідний рік згідно із Законом «Про державний бюджет Словацької Республіки». Держава бере також участь у фінансуванні витрат, пов'язаних із церковною адміністративною діяльністю. Ці кошти також передбачені держбюджетом Словацької Республіки на відповідний рік.

Держава та адміністративно-територіальні одиниці можуть зі своїх коштів виділяти певну частину на реставрацію та ремонт

об'єктів, що є власністю церкви, особливо тих, котрі зареєстровані як пам'ятки культури. Держава надає допомогу при ремонті церковних споруд, у першу чергу нерухомих сакральних культурних пам'яток у рамках фінансування з коштів державного фонду культури «Прословакія».

Ще до розробки нової системи фінансування церкви держава прямо в державному бюджеті визначала фінансові ресурси для церков на відповідний рік, які щорічно актуалізувалися й мали виключно цільовий характер. І після закінчення перехідного періоду, коли було введено нову систему фінансування церков, церква й надалі залишається залежною від коштів, що надходять із державного бюджету, особливо коли йдеться про оплату праці представників духовенства, вчителів релігії чи про ремонт сакральних культурних пам'яток.

Згідно з податковим законодавством Словацької Республіки, церква та релігійні організації мають цілий ряд пільг. Так, у відповідності із Законом с. 93/1994 Z. z. «Про податок на нерухомість», церква звільняється від сплати податків на землю, будівлі. Закон с. 147/1994 Z. z. «Про податок із вкладів» звільнив від оподаткування церковні фонди та регулярні внески членів общин [5, s. 96].

Держава як єдиний відповідальний правонаступник після падіння комуністичного режиму не може зняти з себе моральної відповідальності за сучасне економічно важке становище церкви та релігійних спілок і усвідомлює, що навіть великі пожертви та внески віруючих неспроможні зарадити справі. З іншого боку, церковні ієрархи і клір добре усвідомлюють обмежені економічні можливості держави, яка не в змозі у повному обсязі компенсувати велику заборгованість та виправити кривду, що була скоєна церкві, особливо в період 1950-х років. Тому церква готова нести важку ношу перехідного періоду, як і всі інші суб'єкти посткомуністичного суспільства.

У липні 1997 р. Словацьку Республіку відвідав міністр закордонних справ Ватикану архієпископ Тауран. Було проведено три раунди переговорів (липень 1997 р., лютий 1998 р., вересень 1998 р.). Спільна

комісія з питань підготовки договору між Ватиканом та Словацькою Республікою активно почала працювати з лютого 1999 р. Одними з найбільш дискусійних питань роботи комісії були питання фінансового забезпечення та автономії церкви. Ватикан спільно зі словацькими єпископами поставили питання про розширення фінансування римо-католицької церкви. Уряд запропонував ввести церковний податок, подібний до податку, що збирається в Німеччині. Церква виявила бажання зберегти статус-кво: щорічні пожертви відповідно з поточними потребами.

Згідно з постановою уряду Чеської та Словацької Федеративної Республіки № 578/1990 Збірника законів «Про врегулювання заробітної плати, що надається духовенству церков та релігійним громадам» і постановою уряду Словацької Республіки № 187/1997 «Про врегулювання зарплат, що надаються духовенству церкви та релігійним громадам», заробітну плату та відрахування відповідним фондам працевлаштування, соціального та пенсійного забезпечення духовенства в повному обсязі забезпечує держава у формі щомісячних виплат згідно з лімітом міністерства фінансів Словацької Республіки [7, s. 161]. Фінансова гарантія цих виплат з боку державних органів належить лише зареєстрованим церквам та релігійним громадам за умови подання заяви. Отримання фінансових виплат від держави не є обов'язком церков. Із 16 зареєстрованих державою церков та релігійних організацій цим правом не скористалися з різних міркувань 3 суб'єкти: Християнські збори, Свідки Єгови та церква адвентистів сьомого дня.

З коштів державного бюджету частково відшкодовуються витрати на функціонування єпископських адміністрацій, центральних органів церков та релігійних громад. З держбюджету надається допомога і благодійній католицькій організації «Caritas», кошти з якої йдуть на утримання харитативних будинків, що знаходяться під її патронатом. Хоча основним джерелом фінансування цієї організації є власні джерела та пожертви прихожан, дотації та гранти для проектів соціальної та харитативної діяльності надаються з фондів Міністерства праці, соціаль-

ної політики та сім'ї Словацької Республіки. У надзвичайних ситуаціях влада надає одноразові цільові дотації зі свого бюджетного резерву для церковних шкіл, які зазвичай утримуються коштом церков. Богословські ж факультети окремих церков є частиною державних університетів, що фінансуються з бюджетного відділу Міністерства освіти Словацької Республіки [7, s. 162].

У період 1992-1997 рр. держава виділила 700 млн. словацьких крон для будівництва та ремонту сакральних об'єктів, які є власністю церков та чернечих орденів. Церкви мають право отримувати фінансову допомогу на реконструкцію унікальних сакральних об'єктів і збереження культурної спадщини від державного фонду культури «Pro Slovakia». Із цього джерела фінансування церква в період 1992-1997 р. отримала 135 млн. словацьких крон.

Якщо в 1998 р. з державного бюджету на потреби церкви було виділено 457 млн. словацьких крон, то в 2003 р. ця сума сягнула 670 млн. крон.

У серпні 2001 р. уряд Словацької Республіки створив спеціальну комісію для розгляду можливості фінансового відшкодування жертвам голокосту під час Другої світової війни. В листопаді 2001 р. було підписано угоду між Словацькою державою та Центральним союзом єврейських релігійних громад. Згідно з цим документом уряд Словацької Республіки мав виділити близько 20 млн. дол. США, які зосереджувалися на спеціальному рахунку Національного банку

республіки, а сам процес відшкодування тривав до 2012 р. Питання розподілу коштів, які йшли на виплату компенсацій жертвам голокосту, культурно-освітні програми та відновлення синагог і цвинтарів, вирішувала комісія із 7 осіб (4 представники єврейської громади і 3 представники уряду).

Водночас протягом останніх років єврейська община Словаччини в судовому порядку безуспішно намагається домогтися від Німеччини повернення коштів, які Словацька держава під час Другої світової війни сплатила за депортацію єврейського населення (за кожного депортованого словацького єврея нацистська Німеччина отримала по 500 рейхсмарок).

Висновки. Отже, модель державного фінансування релігійних організацій у Словацькій Республіці проявляється у залежності церкви від коштів, що надходять із державного бюджету, особливо коли йдеться про оплату праці представників духовенства, вчителів релігії чи про ремонт сакральних культурних пам'яток. Фінансова підтримка Словацькою державою церков здійснюється також опосередковано через звільнення від сплати різних видів податків: із земельних угідь, будов, митних процедур. Дії, пов'язані з реституцією церковного майна, також звільняються від судового мита.

Таким чином, держава надає церквам посильну фінансову та матеріальну допомогу й тим самим намагається компенсувати збитки, завдані церкві комуністичним режимом.

Список літератури:

1. Государства и религии в Европейском Союзе (опыт государственно-конфессиональных отношений) / Под ред. Г. Робберса. – М. : Институт Европы РАН, 2009. – 719 с.
2. Єленський В. Є. Restitutio in integrum: Релігійно-суспільні зміни в посткомуністичній Європі / В. Є. Єленський // Людина і світ. – 2000. – Липень. – С. 30-36.
3. Єленський В. Є. Моделі релігійно-суспільного розвитку і державно-церковних відносин в процесі трансформацій посткомуністичних європейських країн / В. Є. Єленський // Актуальні проблеми державно-церковних відносин в Україні : Науковий збірник. – К. : VIP, 2001. – 206 с. – С. 52-70.
4. Саган О. Н. Держава і церква – основні моделі взаємовідносин / О. Н. Саган // Релігійна свобода: природа, правові і державні гарантії : Науковий щорічник / За ред. А. Колодного. – № 3. – К., 1999. – С. 45-49.
5. Juran J. K problematike finančného zabezpečenia cirkvi a naboženských spoločnosti v Slovenskej republike / J. Juran, R. Ciker // Ročenka Ustavu pre vzťahy statu a cirkvi 2000. – Bratislava, 2001. – 96 p.
6. Kemp J. Spolupraca statu s cirkvami a naboženskými spoločnosťami v oblasti finančných vzťahov na Slovensku / J. Kemp // Ročenka Ustavu pre vzťahy statu a cirkvi 2000. – Bratislava, 2001. – 178 p.

7. Kralik J. K problematike financneho zabezpecenia cirkvi a nabozenskych spolocnosti v Slovenskej republike / J. Kralik, J. Juran // Pravny obzor. – 2001. – № 2. – 167 s.
8. 518 Moravčíková M. Cisárovo Cisárovi. Ekonomické zabezpečenie cirkvi a nabozenskych spolocnosti / M. Moravčíková, M. Cipár. – Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkvi, 2001. – 277 s.
9. Moravčíková M. Religiozita na Slovensku / M. Moravčíková, M. Cipár // Ročenka ústavu pre vzťahy štátu a cirkvi 1997. – Bratislava : Ústav pre vzťahy štátu a cirkvi, 1998. – 211 s.
10. Pešek J. Pod kuratelou moci: Cirkvi na Slovensku v rokoch 1953-1970 / J. Pešek, M. Barnovský. – Veda, 1999. – 293 s.
11. Šmid M. Základna zmluva medzi Slovenskou republikou a Svatou stolicou : koncepcia a komentár / M. Šmid. – Bratislava, 2000. – 122 s.
12. Šmid M. Priprava Základnej zmluvi medzi Slovenskou republikou a Svatou stolicou / M. Šmid // Ročenka Ústavu pre vzťahy štátu a cirkvi 1999. – Bratislava, 2000. – 187 s.

ЗМІСТ

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

Зайдман Г.Б., Якубовский С.А.

ПРИЧИНИ ДОЛГОВОГО КРИЗИСА В СТРАНАХ ЕС: УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ..... 3

Ломачинська І.А., Грищук А.С.

ФІНАНСОВІ СИСТЕМИ КРАЇН ПІВДЕННО-СХІДНОЇ ТА СХІДНОЇ АЗІЇ:
ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ.....11

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Шапошников К.С.

ЕКОЛОГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ ПРИРОДНО-РЕСУРСНОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРА..... 16

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Горняк О.В.

СТРАТЕГІЧНІ АЛЬЯНСИ ЯК ФОРМА РОЗВИТКУ КОРПОРАТИВНИХ СТРУКТУР
У ГЛОБАЛІЗОВАНІЙ ЕКОНОМІЦІ..... 20

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Іртищева І.О., Стройко Т.В.

ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ
В УМОВАХ НЕОЛІБЕРАЛЬНОЇ МОДЕЛІ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ.....26

Стройко Т.В.

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ФІНАНСОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ
РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ЄС..... 32

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

Мікловда В.П., Пітюлич М.І.

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК РИНКУ ПРАЦІ
З БАЗОВИМИ СЕГМЕНТАМИ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ.....38

Станкевич Ю.Ю.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ
ПРИРОДИ ДОМОГОСПОДАРСТВА В СУЧАСНИХ УМОВАХ.....45

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

Данік Н.В.

БІЗНЕС-ПЛАНУВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗДІЙСНЕННЯ ФІНАНСОВОГО
МЕНЕДЖМЕНТУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ.....52

Палінчак М.М., Дроздовський Я.П.

ДЕРЖАВНЕ ФІНАНСУВАННЯ ЦЕРКВИ (НА ПРИКЛАДІ СЛОВАЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ)...56

CONTENTS

WORLD ECONOMY AND INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS

Zaidman H.B., Yakubovskiy S.A.

REASONS OF DEBT CRISIS IN EU: LESSONS FOR UKRAINE.....3

Lomachynska I.A., Hryshchuk A.S.

FINANCIAL SYSTEMS OF COUNTRIES IN SOUTH
AND SOUTHEAST ASIA: FEATURES OF MODERN DEVELOPMENT.....11

ECONOMY AND OPERATION OF NATIONAL ECONOMY

Shaposhnykov K.S.

ENVIRONMENTAL PRIORITIES OF NATURAL RESOURCE SUPPORT
OF AGRICULTURAL SECTOR.....16

ECONOMY AND ENTERPRISE MANAGEMENT

Horniak O.V.

STRATEGIC ALLIANCES AS A FORM DEVELOPMENT
OF CORPORATE STRUCTURES IN THE GLOBALIZED ECONOMY.....20

DEVELOPMENT OF PRODUCTIVE POTENTIAL AND REGIONAL ECONOMY

Irtysheva I.O., Stroiko T.V.

FORMATION OF THE STATE INVESTMENT POLICY OF UKRAINE
UNDER NEOLIBERAL MODEL OF GLOBALIZATION.....26

Stroiko T.V.

STRATEGIC DIRECTIONS OF FUNCTIONING OF FINANCIAL
INSTRUMENTS OF REGIONAL POLICY OF EU.....32

DEMOGRAPHY, LABOR ECONOMY, SOCIAL ECONOMY AND POLITICS

Miklovda V.P., Pitiulych M.I.

THE RELATIONSHIP OF THE LABOR MARKET
WITH THE BASIC SEGMENTS OF THE MARKET ECONOMY.....38

Stankevych Yu.Iu.

METHODOLOGICAL FEATURES OF THE STUDY ECONOMIC
NATURE OF THE HOUSEHOLD AT THE PRESENT TIME.....45

MONEY, FINANCES AND CREDIT

Danik N.V.

BUSINESS PLANNING AS A TOOL FOR THE IMPLEMENTATION OF FINANCIAL
MANAGEMENT IN CONDITIONS OF MODERN DEVELOPMENT OF UKRAINE.....52

Palinchak M.M., Drozdovskiy Ya.P.

STATE FUNDING OF THE CHURCH (ON THE EXAMPLE OF THE SLOVAK REPUBLIK)....56

Наукове видання

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
УЖГОРОДСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

**Серія
МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ
ТА СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО**

Випуск 2

Коректура • *Вікторія Бабич*

Комп'ютерна верстка • *Наталія Ковальчук*

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум.-друк. арк. 7,32. Замов. № 1806/15. Наклад 100 прим.

Видавничий дім «Гельветика»
73034, м. Херсон, вул. Паровозна, 46-а, офіс 105.
Телефон +38 (0552) 39-95-80
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 4392 від 20.08.2012 р.